

Om samtidssagaens kildeværdi belyst ved *Hákonar saga Hákonarsonar*

Inden for nordisk middelalderforskning har man i de seneste generationer haft den grundlæggende opfattelse, når det gjaldt beretning om en tildragelse, at samtiden almindeligvis måtte formodes at videregive virkeligheden mere sandfærdigt end eftertiden. Følgerne heraf for vurderingen af de norrøne kilder har været, at samtidssagaen er blevet hævet til skyerne, medens “fortidssagaen”, der gerne havde været vejen om ad det mundtlige fortællestadium, nu i vid udstrækning er blevet affærdiget som ikke værende historisk brugbar. Langt den største del af den norrøne skriftlighed tilhører imidlertid den sidstnævnte gruppe og er meget atypisk, set på europæisk baggrund. De i dag bevarede kilder fra europæisk middelalder er altovervejende af officiel karakter og er blevet til hos de verdslige og kirkelige magthavere og for det meste opbevaret i disses arkiver. Dette var normen for middelalderlige skriftlige kilders beskaffenhed og overlevelsesmuligheder — en naturlig følge af, at konge og kirke var de faktorer i samfundet, der sad på skriften og fremstillede bogligt materiale. Når det islandske bondesamfund ønskede at befatte sig med boglig fremstilling, var både ophavssituation og miljø atypisk, og det var også det publikum, man skrev for. I Island havde man et specielt antikveret samfund med en væsentlig anden interessehorisont, end de lærde europæiske miljøer havde. Resultatet af islændingenes flid med pen og kalveskind blev også meget forskelligt fra den litterære aktivitet ude i Europa. Og det er hele denne anderledeshed, som gør, at de norrøne kilder har voldt de skandinaviske historikere så store problemer i vort århundrede.

I løbet af det nittende og især det tyvende århundrede er religionen gradvis blevet erstattet af en videnskabeligt orienteret eksistentialisme præget af en søgen efter en entydig sandhedserkendelse. Det, som man troede på, skulle nu også helst kunne bevises som værende sandt. Inden for historieforskningen kom man derfor til at sondre skarpt mellem samtidigt nedtegnet materiale og diverse andre kilde typer, der kategoriseredes som værende sekundære i forhold hertil. Det var den tyske skole i det nittende århundrede ledet af Leopold Ranke, som etablerede begrebet: et arkivmateriales primære kildeværdi, og dette fik stor indflydelse på skandinavisk historieforskning. I grunden er dog de fleste typer arkivmateria

tegnet med et eller andet praktisk formål for øje og forvandles egentlig først til historie efter at være blevet underkastet en behandling af en “historicus”. De gængse norrøne historiske kilder er narrative og ofte litterært udformet og kan være relateret både til den offentlige og den private sfære, medens det middelalderlige arkivmateriale er af udpræget officiel karakter.

I vore dages samfund, der så stærkt ønsker at betone historien som en eksakt videnskab, bliver denne særlig følsom over for, hvornår og under hvilke omstændigheder projektørlyset kastes ind over det historiske landskab. Ophavssituationen for en given historisk kilde må naturligvis blive nøglen til forståelse og fortolkning af den i eftertiden. I lys af de ovenfor kort skitserede forhold træder et af de norrøne kilders handicaps som historiske kilder åbenlyst frem, hvorfor disse kilder overvejende har fundet et hjemsted i den litterære fold.

Når vi nærmer os højmiddelalderen, begynder der også i Norden at fremkomme mere normative kildetyper: et varieret brevmateriale, annaler, nedtegnelser af forskellig art samt nogenlunde samtidigt skrevne bispe- og kongebiografier. En tidlig sådan er kongesagaen om Håkon Håkonsson (1204–64), der er bevaret i sin helhed og som et selvstændigt værk. Der findes klare oplysninger om *Hákonarsagas* tilblivelse: Vi kender dens forfatter, Sturla Þórðarson, og hele hans livsforløb. Vi kender også initiativtageren til sagaen, Magnus Lagabøter, samt hans løbebane. Den tidsalder og det miljø, hvori denne saga er blevet til, fremstår nok så levende for os i eftertiden. Hvorfor inspirerer denne samtidigt skrevne kongesaga forskningen så lidt, som tilfældet faktisk er? Og hvorledes kan det være, at såvel historikere som litterater vier *Hákonarsaga* så ringe opmærksomhed i sammenligning med *Heimskringla* og de mange andre kongesagaer, hvis emner udspillede sig, længe inden de blev gjort til genstand for skriftlighed?

Nedenfor vil jeg strejfe enkelte aspekter af historien betragtet som et vidnesbyrd om menneskets traditionsforståelse. At bevare kundskaber om fortiden har vist sig at være ret så universelt i sin målsætning: der skal skabes bro mellem eftertid og fortid. Dyrkelsen af fortiden har generelt to vigtige formål, hvoraf det første er at give den pågældende folkegruppe en forklaring på dens oprindelse—en ophavsmyte og dermed en nøgle til gruppens kosmiske forestillingsverden. Det andet formål vedrører det enkelte menneskes religiøst betonedede eksistentialisme, forstået som tilhørsforholdet til to verdener: tilværelsen på jorden og den som følger efter. I de fleste kulturer er begge tilværelser lige vigtige, og i mange religiøse forestillinger udgør den jordiske tilværelse primært en forberedelse til den hinsidige. Menneskets bevidsthed bliver herved dualistisk. Fortiden var et fremmed, men også et meget vedkommende landskab, fordi man selv engang i fremtiden skulle blive en del heraf.

Da mennesket forlod jæger-samler-stadiet med dets totemistiske religion og blev stedbundet som boskabs-agerdyrkende, blev habitationen bindeleddet mellem fortid og eftertid. Forfædrene kom til at spille en hovedrolle i det religiøse mønster, og den vidtstrakte megalitiske kultur er et håndfast udtryk herfor. Generationsrækken blev den grundlæggende tidsindikator og skabte båndet mellem fortid og eftertid. Tiden i

vor abstrakte forstand fandtes næsten ikke. Fortiden blev i folks bevidsthed som et fjernt land, hvorfra man hentede forklaringsmodeller på samtiden. Inden fremkomsten af skriften i egentlig forstand arbejdede traditionen mest på de lange linjer. Fordoms tider opfattedes uden skarpe tidsmæssige markeringer og med vægten lagt på årsag og virkning. Med den nye teknik, skriften, åbnedes der nye muligheder, ikke mindst over for samtiden, idet man nu kunne nedfælde tildragelser momentant og desuden meget individuelt. Et enkelt menneske kunne nu farve et afsnit af fortiden efter egen smag, og det samme kunne man gøre med samtiden. Dette var et radikalt brud med den måde, hvorpå man tidligere havde bevaret minderne om svundne tider som noget kollektivt. Den kollektive memoria udformede også sine minder på en måde, som var tilpasset overleveringsformen. Man billedliggjorde fortiden gennem socio-religiøse myter, persontilknyttede anekdoter, spændingsfortællinger, remser af forskellig art og ikke mindst gennem digte, eksempelvis i Nordeuropa, Indien og Afrika. Digtene dannede en overgang til skriftens mange muligheder i kraft af deres momentanitet og deres forfattertilknytning.

Den europæiske historieskrivnings fader, Herodot, definerede sit felt begrebsmæssigt snævert, idet han mente, at Historia var et vidnesbyrd om tildragelser som historikeren selv helst skulle have været øjenvidne til. Men i sin skildring af middelhavsområdet, hvor han rejste meget, måtte Herodot i sin egen Historia hyppigt ty til den stedbundne memoria. I dette folkerige område med dets store befolkningskoncentration i de mange byer var det utvivlsomt lettere at opfylde Herodots krav til Historia end længere nordpå i Europa. Her var beboelsen spredt som følge af erhvervs mønsteret, og en egentlig folkeforsamling var sjælden undtagen på tingene. Skulle der her skrives en overordnet Historia for et område af en vis udstrækning, måtte man i høj grad forlade sig på troværdige menneskers udsagn. Pionérer som Beda, Ari og Theodoricus baserer alle i høj grad deres Historia på mundtlig overlevering både om fortiden og om samtiden. Og især Theodoricus tager, trods sin latiniserede klædedragt, afstand fra Herodots og siden Isidorus' definition af faget (*Etymologiae* 1.41). Theodoricus udtaler som et princip, at han ikke har øjenvidner til nogetsomhelst i sit værk (se nedenfor, 66–68). Ari vidnefæster sine hjemmelmænd og disses informanter. Beda henviser mere til forfædrenes overlevering i almindelighed. Den gode hukommelse har altid været værdsat, og ikke mindst i de dage var den nærmest guld værd.

Hákonarsaga og især dens sidste del opfylder i høj grad Herodots strenge krav til Historia, idet den bygger meget på øjenvidner. Som allerede nævnt var Herodot restriktiv med hensyn til sine kilders beskaffenhed. Derimod var hans emnevalg bredt og omfattede mange af de fagbåse, som man i vort århundrede har udskilt fra faget som særdiscipliner. I løbet af det nittende og tyvende århundrede har man gradvis indsnævret Historia til primært at være politisk historie, nærmere betegnet den enkelte nationalstats. Men også disse definitionskrav opfylder *Hákonarsaga* godt. Til hver en tid ønsker historikeren at fortælle sandheden, eller han giver udtryk for, at han fortæller den; men vurderet i et historiografisk perspektiv er sandheden

yderst relativ og afhængig af fortolkning. I bestræbelserne på en videnskabeliggørelse af historien har man skabt en spændetrøje for den historiske sandhed, som nu begrænses til fakta. Al snakken uden om de egentlige kendsgerninger—det være sig livsholdninger eller tro (af os ofte betragtet som overtro)—raderes bort ved vor faktuelle definition af historie. Og *Hákonarsaga*, som er så usædvanlig mættet af fakta, opfylder også dette vort krav til en rigtig Historia mønstergyldigt.

I kraft af disse sine store kvaliteter i henhold til det nittende og især det tyvende århundredes forskningstradition er sagaen om Håkon Håkonsson kommet til at figurere som noget i retning af en primær kilde, hvori der forskes ret lidt, men som der til gengæld henvises meget til. Denne vurdering understreges af en sammenligning med synet på Snorris kongesagaer i forskningen. Det normale for al historieskrivning er, at den ifølge sin natur aldrig bliver færdig. Bærerne af traditionen og brugerne af fortiden giver deres version af det, som er gået forud, ud fra egne synsvinkler og behov. Hver generation indbefatter i sin vurdering en ny fortolkning og giver derved historien sin egen sandhedsværdi. *Heimskringla* har i rigt mål været genstand for tidernes skiftende sandhedsnormer, og dette vil sikkert også være tilfældet fremover. Vi betragter grundlæggende denne kongesaga som et forfatterskabt værk; men skulle vi ikke begynde også at anskue samtidssagaen under samme synsvinkel? —Nedenfor vil jeg undersøge *Hákonarsaga* på en samtidig forfattet kildes præmisser.

Ved læsningen af *Hákonarsaga* mærkes til fulde, hvorledes den tidsmæssige nærhed påvirker hele fortællingen, især i perioden efter Skuli jarls fald. I nærværende artikel vil jeg eksemplificere dette nærmere og i forbindelse hermed påpege, at samtidssagaen som historisk kilde også har sine svagheder; de er blot andre end de begrænsninger, som vi plejer at tillægge de “fortidige sagaer”. At samspillet mellem eftertid og samtid er noget nok så universelt, vil jeg også belyse med to historieskrivere fra vidt forskellig tid og sted: Theodoricus, munk i Trondheim sidst i det tolvte århundrede, og Beda venerabilis, klosterlærer i Northumbria omkring 700; og fra disse to vil jeg trække nogle tråde frem til vor egen tid. Forholdene omkring samtidighed inden for historieforskningen viser sig at være meget de samme i dag som i middelalderen. Skriftens magt kan være farlig, hvis ikke den holdes i ave med faste regler. Interessant og måske noget overraskende er det i praksis at møde den samme grad af tidsmæssig censur hos Beda, Theodoricus og i *Hákonarsaga* som i nutidens arkivlove. Den kollektive memoria har langt friere spillerum og bliver ikke underlagt den samme grad af censur, som når den engang forvandles til skriftlighed på en given eftertids betingelser.

Hákonarsaga

Indholdsmæssigt falder *Hákonarsaga* i tre afsnit. Det første omhandler tiden fra Håkons fødsel i 1204 og frem til omkring 1220 og skal understrege, hvorledes den unge, uægtefødte kongesøn kan fremlægge beviser for sin retmæssige adkomst til tronen alene via arveretten: Norge er Håkons fædrene arv. Anden del af sagaen

fører frem til året 1240 og skildrer nøje samregentskabet mellem kong Håkon og Skuli Bårdsson, dels som rigsjarl og dels som territorial jarl. Fællesskabet mellem svigerfader og svigersøn slutter, da Skuli tiltvinger sig en konungstekja på Eyrarting; men samkongedømmet nægtes ham af kong Håkon, der her følger en paragraf i ærkebiskop Øysteins tronfølgeregler af 1164, hvorefter kun én ad gangen kan være lovlige konge over Norge.¹ I sagaens tredje og afsluttende del skildres perioden fra Skulis fald i 1240, da Håkon som konge ubestridt har herskermagten over Norge, indtil sin død i 1263. Det bliver denne sidste del af *Hákonarsaga*, jeg i det følgende vil samle mine bemærkninger om, idet jeg andetsteds vil behandle sagaens midterste del, set som Skulis eftermæle.

I *Sturlu þáttr*—en kortfattet beretning om Sturla Þórðarsons senere år—oplyses, at kong Magnus Lagabøter pålagde Sturla at skrive en saga om hans netop afdøde fader: “konungr [Magnus] . . . skipaði honum [Sturla] þann vanda at setja saman sögu Hákonar konungs, föður síns, eftir sjálfs hans ráði ok inna vitrustu manna forsögn” (Jóhannesson, Finnbogason og Eldjárn 1946, 2:234; Einarsdóttir 1967, 59–63). Dette var altså *Hákonarsagas* ophavssituation; og vi har her at gøre ikke blot med en officiel kongebiografi, men også med et censureret værk, hvor den siddende konge har stillet opgaven, og hvor han sidder over forfatteren og bestemmer, hvad der skal med i beretningen. Sidst i sagaen fremgår det i forbindelse med omtalen af den tyske kejser, at man da befinder sig midt i år 1265 (Vigfússon 1887, 270). *Hákonarsaga* er altså blevet til i den ret korte tid 1264–65. Når det gælder værkets sidste tredjedel, har vi at gøre med et tidsrum, hvor langt de fleste implicerede personer endnu er i live tillige med talrige øjenvidner til de skildrede hændelser.

Medens *Hákonarsaga* besidder en del træk, som kendetegner en vesteuropæisk kongekrone, har den flere elementer, der er karakteristiske for den islandske historieskrivning. Dette gælder ikke mindst den særlige islandske form for annalistisk ordnet fremstilling, der især foretages ved hjælp af en indre relativ kronologi (Einarsdóttir 1964, 276–92). I sine to kongesagaer benytter Sturla også den inden for islandsk historieskrivning hyppigt forekommende kombinerede angivelse af ugedag og dato, hvilket giver en særlig sikker absolut tidsfæstelse, herunder bestemmelse af årstallet; og man undgår herved de mange kronologiske faldgruber i

1. I *Háttatal*, som Snorri digtede til Håkon og Skuli i fællesskab først i 1220'erne, fremhæves den unge konges ret til kronen, fordi han har arvet den efter sin fader. Skuli var rigsjarl 1216–23, derefter territorial jarl frem til 1237, da han som hertug får funktionen som rigsjarl igen (Einarsdóttir 1992b, 95–97). I sommeren 1164 havde ærkebiskop Øystein på kirketinget for sin provins fremlagt nye regler for den norske tronfølge. De nye legitimitetskrav var inspireret af romerretten: Norge skal være et patriarkalsk arvekongedømme, men også andre end sønner kan være en konges livsarvinger og dermed komme i betragtning som indehaver af det kongelige “embede”. Både Håkon og Skuli kan siges at henholde sig til disse regler af 1164: Håkon som arving efter sin fader, Håkon Sverrisson, og Skuli som livsarving efter sin broder, kong Ingi. Retten som livsarving var stærk dengang, idet man først langt senere kom til at skelne mellem offentligretsligt og privatretsligt. —Navnlig som følge af en fejllæsning af *Heimskringla* har man antaget sommeren 1163 for at være Snorris datering af kroningssommeren, alias kirketinget. Men i henhold til tidsskalaen i *Prestsaga Guðmundar Arasonar*—fortløbende fra hans fødsel—fandt biskop Brands vielse sted i 1164 (Einarsdóttir 1982, 138–46).

de middelalderlige kilder (Einarsdóttir 1964, 134–42, 257–75, 329). Den tidsmæssige ramme for fortællingen i *Hákonarsaga* markeres af to årstal refererende til en kalender med 25. marts som nytårsdag, nemlig årstallet 1203 for Håkon Sverrissons død samt 1264 for hans søns begravelse (Einarsdóttir 1964, 140–41). Perioden frem til Håkon Håkonssons udråbelse til konge i 1217 i en alder af tretten vintre dækkes tidsmæssigt klart ved hjælp af den indre relative kronologi i forbindelse med det førstnævnte årstal samt den hyppige markering af årene ved hjælp af Håkons alder (Einarsdóttir 1964, 155). Derefter benyttes en tidsskala med udgangspunkt i påbegyndelsen af kongens styre. Skalaen knyttes systematisk sammen med Håkons successive vinteropholdssteder, som således kommer til at svare til de enkelte trin inden for tidsskalaen. Ganske den samme fremgangsmåde har Sturla benyttet i sin saga om Magnus Lagabøter (Einarsdóttir 1964, 154–62). En model for en tidsskala knyttet til rækken af hovedpersonens vinteropholdssteder forelå i Island i en saga om biskop Guðmundr Arason. Heri haves to konsekutive tidsskalaer, den første relateret til Guðmunds levealder og den anden til hans embedsperiode. Denne saga er skrevet af en arbejdsfælle til Sturlas farbroder i skrivestuen i Reykholt (Einarsdóttir 1964, 151–62, 293–317). Med stor dygtighed benytter Sturla i *Hákonarsaga* ligesom i sine øvrige historiske værker den typiske islandske tilpasning af den annalistiske metode til et grundlæggende element inden for nordisk tidsangivelse, hvor vinteren tages i bred forstand efter *pars pro toto*-princippet.²

2. Knut Helle mener, at Sturla i *Hákonarsaga* har ladet sig influere af et udenlandsk forbillede, og han fremhæver her version E af den *Angelsaksiske krønike*, hvori notitserne til årene 1094–1128 regelmæssigt indledes med angivelse af kongens og hirdens opholdssted den forudgående jul (1967, 70). Helle synes ikke at være opmærksom på, at den *Angelsaksiske krønike* overhovedet ikke anvender 1. januar som nytårsdato, og at den nævnte version benytter 25. december som årets første dag. I denne version følges den engelske konges færd på begge sider af Kanalen, og fortællingen skrider kronologisk frem inden for det enkelte år. Først berettes om julen, der som nævnt markerer årets begyndelse; men det anføres også nok så regelmæssigt, hvor kongen tilbragte årets øvrige store højtider. E-versionen samordner ikke oplysningerne om julen med kongens regeringsår, men med Anno Domini (Whitelock 1952; Whitelock, Douglas og Tucker 1961, XI–XXIV). Narve Bjørgo fremhæver, at *Chronica majora* af Matthaueus Parisiensis har det påfaldende træk fælles med *Hákonarsaga*, at ved hvert års begyndelse anføres kongens regeringsår, og det oplyses også gerne, hvor han holdt jul (Bjørgo 1967, 228). Sammenligningen af julen i *Hákonarsaga* og i de to ovenfor nævnte kilder er næppe så heldig. Ud af Håkons 46 år som konge omtales ved siden af hans vinteropholdssted julen kun otte gange i forbindelse med regeringsåret (Vigfússon 1887, 64, 85, 93, 121, 130, 164, 311, 324). I de nævnte engelske kilder var der især et kalendarisk formål med omtalen af julen — en anledning, som Sturla imidlertid ikke havde, idet han i *Hákonarsaga* i lighed med de senere islandske annaler benyttede 25. marts som nytårsdag. Herved kom nytåret kun til at afvige med knap en måned fra “sumarmál”, medens vinteren i henhold til den nordiske vinterbetegnelse ville være blevet skåret midt over ved et nytår på juledag. — Sverre Bagge stiller sig mere forstående over for muligheden af en islandsk baggrund for den kronologiske fremgangsmåde i *Hákonarsaga*, herunder brugen af regeringsår (1991, 49, 272). Sæmundr fróði — den norrøne historieskrivnings fader — fulgte den vesteuropæiske annalistiske metode, og han udregnede de tidlige norske kongers regeringsperioder og tidsfæstede begivenheder ved hjælp af kongens enkelte regeringsår (Einarsdóttir 1964, 165–213). Ari fróði fulgte i Sæmunds fodspor, men benyttede embedsperioderne for republikkens lovsigemænd som en fortløbende tidsskala, dog uden årsinddeling af de enkelte perioder; disses længde varierede fra 1 til 24 år, således at begivenheder henført til lovsigemandsrækken fik en meget varierende skarphed i deres datering (Einarsdóttir 1964, 44, 145, 328). Mine bemærkninger om dette har Kirsten Hastrup ganske overset (1985, 47–48).

Betragter man de to måder at markere årene på i *Hákonarsaga*: vinteropholdsstedet og regeringsåret, er det værd at bemærke, at hver gang Sturla henviser til tildragelser bagud eller fremover i fortællingen, refererer han til kongens vinteropholdssted i det pågældende år og ikke til regeringsåret, som man gerne finder det i udenlandske kongekrøniker. —Den islandske historieskrivning havde en lang tradition bag sig, da Sturla udførte sit forfatterskab. Ved udformningen af *Hákonarsaga* udviser han effektivitet og kyndighed i anvendelsen af de forskellige varianter af tidsfæstelse, som var udformet af islændinge oprindeligt efter mønster i vesteuropæisk annalistik.

Et andet ægte norrønt træk i *Hákonarsaga* er dens mange citater af skjaldestrofer, ialt næsten et hundrede og tredive, som findes isprængt teksten på traditionel kongesagavis. Sagaens sidste del, dækkende årene 1240–64, optager en tredjedel af værkets omfang, men indeholder på det nærmeste halvdelen af alle dets strofer. Og på en enkel halvstrofe nær er versene i denne del alle forfattet af Sturla selv. Der er i denne sidste del af *Hákonarsaga* tale om strofer fra fire skjaldedigte: *Hrynhenda*, som Sturla frembragte umiddelbart inden sin afrejse til Norge i 1263, samt *Hákonarkviða*, *Hrafnsmál* og *Hákonarflokkr*. De tre sidstnævnte digte er blevet til umiddelbart efter kong Håkons død og sideløbende med selve sagaens udformning. Man har inden for forskningen ment, at skjaldestrofernes tilstedeværelse i *Hákonarsaga* skulle opfattes som en slags litterær pynt på prosateksten og har skullet imødekomme en hævdvunden udformning af en norrøn kongesaga. Dette synspunkt er jeg kun delvis enig i (se nedenfor, 45–46). Den nordiske fyrstedigtning, strækkende sig over flere hundrede år, var især møntet på de pågældende fyrsters eftermæle. Ved fremkomsten af den nye formidlingsteknik, skriften, var disse digte forudbestemt til at blive vigtige kilder.

Hákonarsaga er et af de første historiske værker inden for det norrøne sprogområde som i større udstrækning gør brug af dokumentarisk kildemateriale. Tilstedeværelsen af denne type materiale i sagaen førte Halvdan Koht til at fremsætte en teori om, at man i Norge allerede i første halvdel af det trettende århundrede havde haft et kancelli; og han mente, at Sturlas kronologiske indordning af materialet i *Hákonarsaga* forudsatte brugen af norske annaler (Koht 1927a, 1927b). Disse opfattelser er blevet afvist af Narve Bjørge (1967), som har undersøgt og klassificeret *Hákonarsagas* omtale af skriftlige kilder, hvortil der i sagaen findes godt og vel hundrede henvisninger. Disses indhold gengives i stærkt ekstraheret form, og til tider omtales skriftlige kilder i sagaen, uden at der gøres nærmere rede for indholdet. Mange gange hedder det blot, at kongen modtog et brev fra en angiven person, eller at han sendte en skrivelse til én. Kun i ganske få tilfælde kender vi fra anden side noget til indholdet af Sturlas skriftlige kilder, hvorfor det er vanskeligt for os i dag at tage stilling til hans benyttelse af sådanne. Det er dog givet, at dette skriftlige materiale må have forsynet Sturla med mange af de enkeltdata og faktuelle oplysninger, som præger denne saga, ligesom det har bidraget til at skabe baggrund for fremstillingen.

Når det gælder den sidste tredjedel af *Hákonarsaga*, har det næppe betydet den store forskel for Sturla som samtidshistoriker, om han indhentede oplysninger ad mundtlig vej eller gennem skriftligt materiale. Inden for forskningen indtager denne saga en særlig plads for sin pålidelighed. Denne tillid nyder den, dels fordi den er nogenlunde samtidigt forfattet, og dels fordi den efter eget udsagn gør flittigt brug af skriftligt materiale. Kun få værker inden for norrøn historieskrivning har kunnet leve så godt op til forskningsretningen i vor tid. Den store vægt, som der lægges i kildepositivismen på at etablere sandhedsværdi på grundlag af samtidig forfattelse, har ført til, at man inden for forskningen har arbejdet metodisk ud fra en grundlæggende teori om, at nærhed i tid og sandhed følges ad. Tilliden til *Hákonarsaga* måtte derfor blive stor. Og denne vurdering af *Hákonarsaga* er nok en væsentlig forklaring på, at sagaen er forblevet så lidt udforsket, idet man synes at have opfattet den næsten som en primær kilde, man blot kunne henvise til.

Indtil for ganske få generationer siden definerede den vesterlandske historiske tradition sit felt meget trangt: kilder var skriftlige frembringelser. I middelalderen var det kirken, som hurtigt specialiserede sig i brugen af skriften og som var den institution, der først indså de mangeartede muligheder, der lå i den nye formidlingsform. Skriften var typisk énvejs kommunikerende, i modsætning til det kontrollerende samspil mellem fortæller og tilhørere, som var kendetegnende for den mundtlige overlevering (Einarsdóttir 1990, 297–98). Ved skriftlig nedfældelse af oplysninger kunne tilsnigelser manifesteres som kendsgerninger, og bevidste forfalskninger dokumenteres som sandheder.³ Ud fra dette synspunkt vil jeg længere fremme belyse *Hákonarsagas* behandling af en italiensk kardinals besøg i Norge.

Inden for historieskrivningen er fortielse et universelt våben, når det gælder om at skabe glemmel. I *Hákonarsagas* stedvis kantede og modsigelsesfyldte fremstilling fornemmes, at der er meget, som gerne må gå i glemmebogen for eftertiden. Sagaen behandler da også mange af “dagens” sprængfarlige emner som eksempelvis ærkebiskop Einar smjörbaks politiske rolle, hele Skuli-komplekset og det traumatiske forhold mellem kong Håkon og grene af Sturlungaslægten. Ikke mindst vigtigt for sagaen som helhed var det ambivalente forhold mellem kongen og hans næstældste søn, Magnus. *Hákonarsaga* forsyner os med detaljerede historiske kendsgerninger, men for at forstå dramaet bag Sturlas neutrale og upersonlige fremstilling må historikeren bevæge sig på grænsen mellem videnskab og digtning. Dette fornemmede Henrik Ibsen, og han forlenede *Hákonarsagas* kulisser med liv og sjæl i *Kongsemnerne*.

3. Den danske jurist Mogens Rathsack har i en bog om klostret Fulda foretaget en retshistorisk analyse af dettes pavelige privilegier igennem tre hundrede år begyndende ved midten af det ottende århundrede. Heri gives en udtømmende gennemgang af alt diplomatarisk materiale relateret til privilegieteksterne. Det er ikke mindst gennem denne bog, at vi ved komparativ undersøgelse af tilsvarende materiale fra andre klostre får et dybt indblik i omfanget af kirkens falsknerier; men samtidig kan man kun beundre diplomatiskrivernes faglige dygtighed, især deres retslige finesser (Rathsack 1980).

Hákonarsagas nævnte status som noget nær en primær kilde ses måske tydeligst af et eksempel på, at den manglende forekomst af en oplysning heri skulle kunne benyttes som et *ex silentio*-bevis imod denne oplysning. Den samtidigt skrivende engelske kronikør Matthaeus Parisiensis fortæller, at paven havde ventileret den tanke for kong Håkon, at denne skulle blive bærer af den vesteuropæiske kejserkrone (Luard 1872–84, 5:201). Set ud fra pavepolitikken ved midten af det trettende århundrede var denne tanke nok så forståelig. Men *Hákonarsaga* fortier dette, og pavens henvendelse opfattes da også gerne som utroværdig (se nedenfor, 58–60). Hertil bidrager også historieforskningens nationalstat-orientering, ikke mindst i Norden med dens tre nye stater i vort århundrede; tanken om, at en af disse engang skulle have kunnet få status som symbol for et centralistisk Europa, har fortonet sig som ganske urealistisk.

I *Hákonarsaga* møder vi udstrakt brug af dokumentarisk kildemateriale som et nyt element i norrøn historieskrivning, og her synes Sturla at være påvirket af den engelske tradition. I det tolvte og trettende århundrede skrev flere engelske historikere deres værker i narrativ form under hyppig henvisning til sådant materiale. I lighed med Sturla foretager de en del stærkt forkortede uddrag herfra; men ofte nøjes de med at omtale brevforsendelser og anføre eksistensen af en dokumentarisk kilde. Matthaeus Parisiensis havde afvejet fra denne fremgangsmåde i sine tidligere værker, men reviderede sidenhen disse i en vis udstrækning for at tilpasse dem en fortællende fremstilling (Gransden 1974, 356–79). — Kildemæssigt møder Sturla ved sin forfættelse af sagaen om kong Håkon en ny udfordring som historiker, og den klarer han fint ved at tage et forbillede hos sine engelske kolleger.⁴ Disse havde en lang tradition bag sig — helt tilbage til Beda — for historieskrivning baseret på dokumentarisk materiale, som føjes sammen med forfædrenes overlevering og samtidens oplysninger. Gransden (1974) giver en udtømmende redegørelse for denne udvikling inden for den middelalderlige engelske historieskrivning.

Som helhed er prosaberetningen i *Hákonarsaga* tør og noget formel. Sturla benytter i dette værk i udpræget grad den islandske fortælleform med vægten lagt på det ydre hændelsesforløb. Men der er en væsensforskel på Sturlas fremstilling af sit materiale i kongesagaen og i *Íslendingasaga*. I det sidstnævnte værk var Sturla selv og hans nære slægtninge hyppigt aktører. Ud fra sin selvstændige opfattelse af begivenhedernes årsagsmæssige sammenhæng giver Sturla sine læsere en tolkning af det historiske forløb. I sin narrative fremstilling præsenterer han sine "forklaringsmodeller" under brug af episke virkemidler. I lighed med Snorri benytter Sturla

4. I Island forfattes der omkring et halvt hundrede år, efter at Sturla skrev *Hákonarsaga*, en biografisk embedsmandssaga om Skálholtsbispen, Árni Þorláksson. Denne saga dækker to decennier og indeholder omkring hundrede henvisninger til dokumentarisk materiale, altså et lignende antal som i den tidsmæssigt tre gange så lange *Hákonarsaga* (Hauksson 1972, c–civ). I *Árnasaga* afbrydes beretningen til stadighed af lange citater — undertiden næsten ordrette — fra dokumentariske kilder. En narrativ fremstilling erstattes her af en éndimensional udvælgelse for at underbygge en kirkepolitisk argumentation. Sammenligningen af bispesagaen med *Hákonarsaga* viser, at Sturla er forud for sin tid i Island, idet han samordner dokumentariske kilder med traditionelle kildetyper.

sig meget af replikker og direkte tale; og han visualiserer hændelsesforløbet, så at læseren formelig iagttager det som på en scene. Inden for forskningen har man da også været opmærksom på den store forskel, der består mellem Sturlas kongesagaer—*Hákonarsaga* og *Magnúss saga lagabætis*—og hans øvrige, omfattende forfatterskab. Der kan næppe herske tvivl om, at Sturla har været presset af denne opgave; og han synes at stå uden for beretningen og virker uengageret. I den sidste del af sagaen må læseren ofte lade sig nøje med at få fortalt om selve begivenhedsforløbet, uden at blive indviet i, hvad sagen faktisk drejede sig om. Dette kan undertiden komme til at ligne kattens leg omkring den varme grød, og der er tilløb hertil allerede i afsnittet om Skuli jarl. Beretningen i *Hákonarsagas* sidste del efterlader ikke sjældent læseren mere nysgerrig end vidende.

Inden for det litterære felt af norrøne studier har tendensen i stigende grad været, at opfatte de pågældende frembringelser som forfatterbettinget—i konsekvens af, at der her skulle være tale om fiktion og ikke om realitet eller en art svunden virkelighed. De formodede forfattere er imidlertid anonyme. Anderledes forholder det sig med en del narrative fremstillinger med historisk sigte, hvis forfattere kendes; og her kommer forskningens forfattercentrering til sin ret. Historikeren Snorris situation som egen opdragsgiver og som selvfinansierende er usædvanlig i sammenligning med kollegerne ude i Europa. Noget tilsvarende var der tale om for brodersønnen Sturla, hvad angår *Íslendingasaga*. Også i flere andre islandske eksempler af lignende art er der tale om en stærk forfatterindflydelse; men et brud hermed kommer allerede i første del af *Sverrissaga* og navnlig i *Hákonarsaga*.⁵ Inden for det norrøne område tager kongemagten nu for alvor skriften i sin tjeneste. Dette havde allerede den franske kongemagt gjort i St. Denis–munkenes *Grandes Chroniques*. Med klostret i St. Denis havde den norske højgejstlighed nære kulturelle forbindelser. Capetingernes arvekongedømme af Guds nåde havde store formelle ligheder med Sverriættens kongedømme. Den “governmentale”, stærkt censurerede franske historieskrivning er måske den tradition, som Sturlas to kongesagaer slægter mest på. Også i Westminster-skolens biografier om de engelske konger i det tolvte og trettende århundrede kunne kongemagten gøre sig ret stærkt gældende; men den egentlige engelske historieskrivnings arena lå i vidt omfang i klostrene, hvor det siden normannertiden lykkedes at bibeholde en vis autonom mental holdning over for autoriteterne (Gransden 1975). — Det har været en selvfølge inden for forskningen at indplacere Sturla i hans islandske baggrund, også i forbindelse med hans forfattelse af *Hákonarsaga*; men ved vurderingen af denne saga må man nødvendigvis tage et helt nyt element i betragtning: den kontrollerende opdragsgiver.

5. Som tidligere omtalt var det kirken, som tidligst forstod at gøre brug af skriften. Allerede omkring 1200 forfattedes i Island en del biskopsagaer og biografier af vitatypen. Nok mærkes det heri, at den kirkelige ideologi og struktur har sat sine fingeraftryk på fremstillingen; men disse er langt svagere end i tilsvarende europæisk litteratur. I Island markerer det omgivende samfunds normer og etik sig langt kraftigere inden for den kirkeligt influerede litteratur end i romerkirkens øvrige områder (Einarsdóttir 1985, 81–83).

Med sit samtidstema må især den sidste tredjedel af *Hákonarsaga* være blevet udformet i ikke mindre grad under påvirkning af opdragsgiveren, kong Magnus, end af Sturla i sin egenskab af kongelig norsk historiograf. Denne rollefordeling synes jeg ikke at der har været taget tilstrækkelig højde for i diskussionen af dette værk. Håkon Håkonsson og hans næstældste søn førte i deres respektive regeringsperioder hver for sig en temmelig personligt præget politik; men på vigtige områder var denne diametralt modsat rettet hos de to konger (se nedenfor, 61–62). Medens kong Magnus øvede indflydelse på Sturlas forfattelse af sin egen saga, forelå denne mulighed ikke for kong Håkon. Det mærkes tydeligt i *Hákonarsaga*, at sønnen her spejler faderens politik i sin egen model for en kongegerning. Dette gjorde sig især gældende i udenrigspolitikken, hvor Magnus selv i skarp kontrast til faderens krigspolitik kom til at føre en udpræget freds- og forsoningspolitik og endda fik afviklet en del af Håkons territoriale ekspansion.

Hákonarsaga er som nævnt kun lidt forfatterpræget, og Sturla afstår her fra farbroderens velkendte personlighedsstudier. Inden for forskningen er der fremført forbavsende modstridende opfattelser af Håkons person. Disse opfattelser har for det meste været påvirket af, at samarbejdet mellem kongen og hans svigerfader Skuli, der i sagaen fremstår som en glansfuld personlighed, var ophørt. Det er dog især det uklart tegnede billede af sagaens hovedperson, der giver grobund for disse forskelle i synet på ham (Einarsdóttir 1992b, 92–93).

Lige fra lagmanden Mattis Størssons *Den norske krønike* fra midten af det sekstende århundrede og frem til vort århundrede skal imidlertid Håkon Håkonsson, Norges konge, vurderes således, som det rettelig tilkommer en konge. Dette gælder ikke mindst under enevælden, som lancerer en ny variant af kongedømmet af Guds nåde, hvortil kommer, at Håkon i næsten et halvt hundrede år sad på himmelkongen Olafs jordiske trone. Den høje vurdering af kong Håkon kulminerede ved midten af det nittende århundrede i Per Anders Munchs nationalstats-eufori, hvor konge, land og folk går op i en højere enhed. I vort århundredes Europa er fyrsternes antal stærkt reduceret, og de få tilbageblivende har blot beholdt en symbolsk øvrighed. Nu tegnes Håkons billede efter de nye tiders normer, og netop det tågeindhyllede kongeportræt i sagaen giver tolkningerne frit spil. Hans Ernst Kinck betegner kongen som en forfængelig nar ([1922]1982, 341–43), og Halvdan Koht (1924) har tabt sit hjerte til Skuli jarls skikkelse i sagaen, og det må dennes drabsmand, kong Håkon, bøde for. Narve Bjørge har udtalt, at Koht havde anvist kong Håkon en plads blandt de anonyme façadefigurer i den norske kongerække (1968, 242). Bjørge siger ganske træffende, at kongeportrættet i *Hákonarsaga* er mat, konturløst og uinteressant; men han mener, at dette snarere skyldes forfatteren (Sturla) end objektet (Håkon).⁶ Edvard Bull synes mig at have truffet sagaens præsentation af kong Håkon godt. På dens grundlag karakteriserer han kongen som en retsindig, forstandig og meget

6. Se Bjørge 1968 om en nærmere uddybning af de nævnte meningsforskelle blandt forskerne vedrørende Håkon Håkonssons personlighed.

almindelig mand bag den officielle façade ved hoffet (1931, 169). Bull vil også tilskrive kong Håkon den fredsperiode, som Norge oplever under dennes enekongedømme, hvorimod han finder det tvivlsomt, hvor stor andel Håkon havde i den institutionelle udvikling af samfundet. I denne skildring af kong Håkon træffer Edvard Bull netop det image, som Magnus Lagabøter utvivlsomt ønskede skulle være toneangivende i sin faders eftermæle. Men når man følger hændelsesforløbet igennem sagaen, så forudsætter dette en konge af en ganske anden støbning: Håkon Håkonsson må have været en kraftfuld kongeskikkelse.

I *Hákonarsagas* midterste del giver Sturla os et levende billede af norsk indenrigspolitik. Både Skulis og kong Håkons færden følges på nært hold og ligeledes deres fælles styring af landet. Det fremgår, at de for det meste samarbejdede godt. Skildringen af tiden fra sommeren 1239 til foråret 1240, da Skuli forbereder og fuldbyrder sin konungstekja, udgør *Hákonarsagas* klimaks. Beretningen om dette lille års tid optager omkring en sjettedel af hele sagaen. Igennem det konkrete hændelsesforløb i forbindelse med denne magtkamp får vi det sikreste indtryk af Håkons personlighed. Han er fuld af handlekraft og betjener sig i rigt mål af overraskelser; han er kampivrig og snarrådig i pressede situationer og samtidig en veltalende og psykologisk forstående anfører for sine mænd, tydeligvis efter forbillede fra farfaderen.

Ved *Hákonarsagas* afslutning opsummeres kongens vigtigste tiltag, og her karakteriseres han som munter, udadvendt, vital og fornøjelig, når han var i godt humør, men frygtindgydende, når han var vred (Vigfússon 1887, 357). Snorri stiftede nærmere bekendtskab med Håkon som ung mand, og sit indtryk giver han til kende i digtet *Háttatal*, hvoraf de første tredive strofer specifikt handler om den da 14–16-årige konge (Jónsson 1912–15, 2:61–69). Snorri siger her, at Håkon både er blid og frygtindgydende (Einarsdóttir 1992b, 103–4), og som noget usædvanligt inden for fyrstedigtningen omtales Håkon to gange som den glade konge: “teitr þjóðkonungr” og “glaðr fylkir” (str. 12, 29). I første del af *Hákonarsaga* refereres de gamle Birkebeinarns overlevering om drengen Håkon Håkonsson, hvori denne fremstår med humoristisk sans og godt skåret for tungebåndet. Det er også i en sådan sammenhæng, at det omtales i sagaen, at kong Inge under sin sidste svære sygdom ønskede Håkons daglige tilstedeværelse, fordi drengen ved sin livsglæde og sit vid var kongen til opmuntring og lindring (Vigfússon 1887, 17).

I betragtning af begivenhedernes tidsmæssige nærhed og familierelationen fader-søn skulle man kunne forvente en levende og inspireret portrættering af kong Håkon; men dennes billede tegnes i sagaen forbavsende uklart og noget tamt. Der er dog en enkelt markant undtagelse herfra: skildringen af krigstogtet til Skotland og navnlig beretningen omkring kongens død i Kirkwall. I denne lange og omfattende saga er det først i værkets afslutning, at læseren føler, at man får lov til rigtigt at mødes med hovedpersonen. Her afløses den udviskede personprofil, som kendetegner især den sidste tredjedel af *Hákonarsaga*, af en nær skildring præget af beundring og menneskelig varme over for den aldrende konge. Nu kan kilderne

hertil naturligvis have været flere, herunder flådens itinerarium; men jeg finder anledning til især at pege på én kilde til Håkonskikkelsen under det flere måneder lange togt til Skotland—jeg tænker på Sighvatr Böðvarsson (Vigfússon 1887, 331–60).

Den vestislandske goðorðsmann Sighvatr var søn af Sturlas ældre broder og spillede en betydelig politisk rolle i republikkens sidste årtier. Han var broder til Þorgils skarði, som i 1250'erne havde været en af kong Håkons vigtigste udsendinge i Island. Da kongens hirdmand Hallvard guldsko kom til Island i 1261 for året efter på Altinget formelt at forestå aflæggelsen af troskabsed til den norske konge, blev han og Sighvatr gode venner (Vigfússon 1887, 321–22). I sommeren 1262 rejste Sighvatr sammen med Hallvard til Norge, hvor han kom til at stå kong Håkon meget nær. I *Hákonarsaga* nævnes Sighvatr blandt stormændene på selve kongeskibet under Skotlandstogtet. Fra sagaen om broderen Þorgils skarði og fra *Íslendingasaga* ved vi, at da den norske flåde sejlede hjem fra Orknøerne, var Sighvatr blandt dem, som forblev hos kongen, og han drog først tilbage til Norge med skibet, der medførte kongens lig, i marts 1264. Sighvatr blev nu i Norge, indtil han i 1266 drog afsted med Jerusalem som mål, men døde samme år på vejen dertil. De her fremdragne omstændigheder må gøre Sighvatr til en særlig velegnet kilde til farbroderens igangværende værk (Jóhannesson, Finnbogason og Eldjárn 1946, 1:527–30, 2:104–5, 221–26, 281–82).⁷

Måske har vi her endnu et eksempel på, hvorledes man inden for den litterært højt begavede Sturlungafamilie forenede rollerne som forfatter og som kilde. Under den nære skildring af kong Håkons sidste dage og timer fortælles der bl.a. om hans store læseiver, hvilket ikke har været berørt andetsteds i sagaen.⁸ På sit dødsleje i Kirkwall lod Håkon læse højt for sig, først af bøger på latin og derpå af norrøne værker, både om hellige mænd og om kongerne, såsom *Nóregskonunga tal*, og til slut oplæstes sagaen om kong Sverrir—den forfader, som Håkon satte højest, jf. bl.a.

7. I *Þorgils saga skarða* omtales Sighvatr flere gange. Sighvatr og hans farbroder Sturla boede i sam-landsdel og havde igennem mange år et nært politisk samarbejde. I sagaens indledning fortælles om Sighvatr og hans brødre, og sagaen afsluttes tilsvarende med omtalen af disses død. I det sidste kapitel, der især omhandler Sighvatr, hedder det, at han blev kong Håkons mand, og at kongen satte meget stor pris på ham og ærede ham højt. Under Skotlandstogtet blev Sighvatr berømt for sin tapperhed og snarrådighed. At kongen må have syntes særlig godt om Sighvatr, fremgår også af, at han lovede ham "stórsæmdir". Kong Håkons død betød for Sighvatr ligesom for mange andre et uerstætteligt tab. Efter ankomsten til Norge fra Kirkwall i begyndelsen af 1264 tog Sighvatr ophold hos kong Magnus. Og her vistest der ham så stor ære, at ingen anden islandsk mand nød større agtelse end han. Men Sighvatr sørgede så dybt over kong Håkons død, at det syntes ham, at intet andet menneske i Norge ville kunne blive ham så kært, som Håkon havde været ("Sighvat angraði mjök missir Hákonar konungs, svá at honum þótti engi sér í Nóregi samjafn" [Jóhannesson, Finnbogason og Eldjárn 1946, 2:226]). Det ses af *Þorgils saga skarða*, at Sturla og Sighvatr begge opholder sig ved kong Magnus' hird netop på den tid, da Sturla skriver *Hákonarsaga*.

8. I *Hákonarsaga* fortælles, at da kongesønnen Håkon var syv år gammel, lod Håkon jarl ham lære at læse, og da den kun trettenårige kongesøn bliver udråbt til konge af Birkebeinarne, sidder han som pilt i katedralskolen i Trondheim (Vigfússon 1887, 11, 20). Kong Håkon og hans ældste søn, Håkon den Unge, lod fem værker fra den høviske litteratur oversætte til norrønt (Holm-Olsen 1974, 131–42). Da Matthaues Parisiensis besøger Norge, karakteriserer han sin ven kong Håkon bl.a. som en litterært dannet mand ("est enim vir discretus et modestus atque bene literatus" [Luard 1872–84, 4:652]).

hans tale lige inden slaget ved Oslo i 1240 (Vigfússon 1887, 215–16; Ulset 1988, 87). Sin fader Håkon Sverrisson nåede kong Håkon aldrig at lære at kende; men det fremgår flere steder i *Hákonarsaga*, at farfaderen har været hans forbillede, som han nok primært må have lært at kende gennem dennes saga. Der er næsten noget symbolsk i, at man i Kirkwall når at læse *Sverrissaga* færdig, kort inden kongen udånder lidt efter midnat. — Når denne scene fra kong Håkons dødsleje fremhæves så eksplisit i sagaen, forudsætter det en kilde, som hæftede sig ved denne side af kongens interesser. Var det måske Sighvatr Böðvarsson, der læste de norrøne tekster højt for kongen på dødslejet i Kirkwall?

Sturlas omtale af Sighvatr i *Hákonarsaga* i forbindelse med Skotlandstogtet optræder i en opregning af omkring fyrre stormænd, som bemandede selve kongeskibet; og Sturlas forlæg må her antages at have været skibets mandtalsliste (Vigfússon 1887, 331–32). Derimod gør den detaljerede og medlevende skildring af, hvad kongen foretog sig i sit livs allersidste dage og timer, en personlig nærværelse påkrævet.⁹ Såvel kong Magnus som Sturla befandt sig i Norge i denne vinter (1263–64). Og både Sighvatr og Sturla opholder sig hos kong Magnus den følgende vinter, da Sturla er i færd med at skrive sagaen om Håkon Håkonsson. — Dødsscenen i Kirkwall ved vintersolhvervstid i 1263 er en af norrøn historieskrivnings mest betagende. Her må det have været Sighvatr, som fortæller om sin højt beundrede ven, og Sturla, som udformer beretningen og giver den sit velkendte litterære tilsnit. Kong Håkon — med tilnavnet “den Gamle” på grund af sin lange regeringstid — vies efter et stormfuldt liv en højtidspræget litterær afskedsscene. Den store konge er død — næppe så tung en meddelelse at udgå fra netop Sturlas pen.

Håkons kongegerning

I en ung alder blev Sverris sønnesøn udråbt til konge af Birkebeinarne, og sammen med rigsjarlen Skuli styrede han Norge. Kirken gik ind for Håkons kongeret på et stort anlagt møde i 1223, hvis forløb stiliseres i *Hákonarsaga* og prydes med en sindrig verbal udfoldelse i klassisk sagastil. Sammen kæmpede de to birkebeinafyrster

9. Døden indtraf natten til søndag den 16. december, og det fortælles i sagaen, at fire mænd blev tilbage ved kongens lig for at gøre det klart til hans lit de parade, først i den oplyste kongehal og siden i Magnus-katedralen. Tirsdag blev han lagt i kiste og gravsat i koret under trinene foran den hellige Magnus Jarls skrin. Derefter lagde man den sten, som var taget op, på plads igen og lukkede graven, og der blev bredt et tæppe over den. Dette sidste er en interessant detalje og svarer til en beretning fra tidligere under det skotske felttog. Under belejringen af en borg i Syd-Cantyre blev broder Simon syg og døde, og gråbrødrene gravlagde ham i deres kirke og bredte et tæppe over hans grav og sagde at han var hellig (Vigfússon 1887, 355–56, 337). Vi befinder os her i det keltiske kulturområde, og det kan være af interesse at bemærke en tilsvarende fremgangsmåde ved kong Øystein Haraldssons død i 1157. Øystein kom som voksen til Norge fra Irland og havde sin keltiske moder med sig. I *Heimskringlas Haraldssona saga* fortælles i kap. 32, at efter at kong Øystein var blevet dræbt, blev han gravlagt midt under kirkegulvet i Forskirke, og der blev bredt et tæppe (“kögurr”) over, og han blev kaldt hellig (Aðalbjarnarson 1941–51, 3:345). — Da kong Håkons lig blev sejlet til Norge og begravet i Bergen sidst i marts 1264 (efter vor kalender) og gravlagt i koret i Kristkirken, omtaler *Hákonarsaga* ingen symbolsk handling med et tæppe.

mod Baglariget i Sydøstnorge. På grund af kirkens ejendomskrav på Helgeøen, hvor paven og den norske kirke krævede jarlens bistand mod kongen, blev forholdet imellem dem spændt, og det blev kongen, der her gennemtrumfede sin vilje. Dette var midt i 1230'erne; men mellem svigerfader og svigersøn var der sået et ufreds frø, som Snorri Sturluson—en bitter fjende af kongen—fik til at udvikle sig til et oprør nogle år senere. Kongen fik overtaget, og Skuli og Snorri fandt døden på hver sin vis på kongens bud (Einarsdóttir 1992b).

I *Hákonarsaga* får forfatteren lov til at skåne farbroderen Snorri, og da Sturla sidenhen skriver sin *Íslendingasaga*, gør han gengæld; her bliver kong Hákon temmelig usynlig, hvorved han kommer til at spille jokerens rolle i Islands historie gennem næsten et halvt hundrede år. Det er værd at bemærke, at det personværn—for at bruge en term fra arkivlovene—som gives den islandske statsmand i *Hákonarsaga* og den norske konge i *Íslendingasaga*, ikke bliver uden omkostninger for de to personligheder. Sturla lægger en kappe af fredsommelighed over begge skuldre og forlener de to skikkelser med et anstrøg af ædelmodig værdighed. I begge sine værker tegner Sturla et tamt og uklart billede af farbroderen med de mange talenter og af den magtfulde norske konge. I de to værkers handlingsforløb møder vi kun glimtvis den iltre og beregnende Snorri og den muntre og venuesæle stor-konge. Magnus Lagabøter var under stærk indflydelse af den kristne etik, som præger *Kongespejlet*, og han vil give sin fader et værdigt eftermæle i harmoni med de nye tiders livsholdninger; og Sturla får lov til at give farbroderen et lignende nådigt, men neutralt omdømme (Einarsdóttir 1980, 122–23).

Frem til 1240 er *Hákonarsaga* for det meste lige så meget en beretning om Skuli Bårdsson som om kong Hákon. Efter Skulis fald ændrer sagaen imidlertid i påfaldende grad karakter. Nu kommer udenrigspolitikken i fokus og dominerer størstedelen af beretningen om kong Hákons kvarte århundrede som eneregent. Det ser i *Hákonarsaga* ud, som om der i denne periode er hændt såre lidt i selve Norge. Enkelte begivenheder får dog en detaljeret omtale: Hákons kroning i 1247 og de påfølgende festligheder samt kardinal Vilhelm af Sabinas besøg i Norge og prinsesse Kristins brudfærd til Spanien. Også "bruderovet" af Ingeborg Eriksdatter samt hendes og Magnus' bryllup og begge kroning vies en del omtale.

Sceneskiftet her i sagaens sidste afsnit bort fra den rene indenrigspolitik bringer os ind i, hvad der kan betegnes som internordisk politik, præget af kong Hákons dynamiske alliancepolitik, som med tiden skulle føre frem til Kalmarunionen. Forbindelsen til England var af gammel dato, og det var kappestriden med Danmark også. Men nu bliver Sverige, der hidtil primært havde været et baltisk land, genstand for kong Hákons særlige interesse som alliancepartner i bestræbelsen på at få arvefjenden Danmark til at falde til føje. Hákon giver sig ivrigt i kast med at befæste de gamle norske udvandrerområder på de britiske øer og at lade disse områder tillige med Island og Grønland indgå i en nordatlantisk maritim stormagt. Aldrig har en norsk konges herskermagt været så vidtstrakt. Det, som der imidlertid lægges vægt på i *Hákonarsaga*, er den prestige, som dette giver kongedømmet indadtil og navnlig udadtil. Sommer efter sommer byder kong Hákon

den norske flåde i ledning. Omtalen af de hundreder af skibe, veludrustede med mandskab og våben, er nok det mest yndede tema i denne del af sagaen. Hvor den norske konge sejler med sin prægtige flåde i farvandene syd for Norge, imponerer og skræmmer han befolkningerne i disse egne. Atter og atter læser vi om skibenes forgyldte dragehoveder, der skinner som solen og lader havet genspejle guldets stråleglans. Skildringen af Håkon Håkonsson i hans hyppige rolle som anfører for al denne pomp og pragt er blandt højdepunkterne i sagaens beretning om hans lange regeringstid. Det er sikkert dette, som har fået Edvard Bull til at vurdere Håkons udenrigspolitik snarere som udtryk for kongens forfængelighed end som realpolitik (Bull 1931, 167).

Der mærkes i det hele taget i *Hákonarsaga* en forkærlighed for det storslåede. Således fortælles det, at kong Håkon, som var stærkt optaget af sin flåde, får bygget Korssúðin—det hidtil største skib i Norge; og ved en senere lejlighed lader han bygge Maríasúðin, som var det smukkeste skib, der nogensinde var bygget i Norge. Da prinsesse Kristin drog til Spanien, havde ingen brud i Norge fået en så rundhåndet medgift som hun. Og da kong Magnus ægtede Ingeborg Eriksdatter, havde man aldrig før holdt et så stort bryllupsgilde i Norge.

Vendinger til beskrivelse af hæder og ære benyttes i *Hákonarsaga* ved så at sige enhver lejlighed. Under kroningsbanketten skal kardinal Vilhelm af Sabina i sin festtale have sagt, at der næppe var nogen anden i Norge, der havde opnået så stor hæder som kong Håkon. Når der i sagaen fortælles om tilbuddet til prinsesse Kristin om at ægte en broder til den spanske konge, anføres det, at Håkon gav sit samtykke, fordi det var et hæderfuldt giftermål. I skildringen af den norske prinsesses rejse ned gennem Europa til Spanien fremtræder hendes rute som overstrøet med hæder og ære. Kulminationen er ankomsten til det spanske kongepar, som viste Kristin større ære, end nogen anden udlænding var blevet til del. Og som et sidste eksempel, der skal fremdrages her, kan nævnes, at da Håkon den Unge rejser til Sverige og besøger sin svigerfader og sin svoger, henholdsvis rigsjarlen og kongen, da vises der ham stor hæder og ære; og andet får vi ikke at vide om hans besøg i Sverige (Vigfússon 1887, 248, 290–92, 299–303, 288–89).

I disse stående epiteter i *Hákonarsaga* om hæder og ære mærkes imidlertid et noget andet indhold end i tidligere tider. Nu opfattes de mere overfladisk og ceremonielt. Individets heroiske eksistentialisme viger for en holdning, som vi genkender fra *Kongespejlet*—et værk, der netop blev til midt i det trettende århundrede og især afspejler overklassens livsholdninger, hvor det betyder så meget, hvorledes man tager sig ud. *Kongespejlets* forfatter skildrer dette nok så træffende ved at betone, hvor vigtigt det er at iagttage sit billede i et spejl.

I Kongebalken—den vægtigste del af *Kongespejlet*—belæres man om, hvorledes en konge bør tænke og handle (Jónsson 1920, 94–289). Højest blandt kravene til ham er at være *rex justus* og vogter af freden. Magnus Lagabøter har taget begge disse begreber til sig, og den bibelske etik, som kendetegner *Kongespejlet*, har på flere måder vist sig væsentlig for hans kongegerning. Hans fader, kong Håkon, synes derimod at have været en typisk krigerkonge, i lighed med mange af hans forgængere

på den norske trone. Når man trænger ind bag *Hákonarsagas* idelige floskler om fred og hæder, viser det sig, hvorledes kongen i sin udenrigspolitik betjener sig af et vidtforgrenet og velfungerende diplomati samt et efterretningsvæsen omfattende både spioner og kontraspioner. For at understrege sine udenrigspolitiske intentioner foretager Håkon en nærmest uafbrudt militær oprustning. Kongens noget rastløse handlekraft og eventyrlyst kommer endnu til udtryk under hans sidste togt, som gik til Skotland. Han har forhandlere ude i Irland, hvis befolkning gerne vil gøre fælles sag med den norske konge, dersom han vil hjælpe dem med at blive fri for englænderne. Ved vinterens begyndelse bliver kong Håkon indbudt til at tage vinterophold i Irland sammen med hele sin flåde. Håkon vil hellere end gerne tage imod det flotte tilbud; men den norske flådes svar er, at den vender hjem til Norge—med eller uden kongens tilladelse (Vigfússon 1887, 349).

Håkon Håkonsson må have været et sjældent politisk talent med evner og vilje til at blive en af sit lands allerstørste konger. Sagaens billede af hovedpersonen som en pragt- og prestigehungrende fyrste er sikkert korrekt nok; men nedtoningen af Håkons ekspansions- og aggressionspolitik må nok ses som resultat af kong Magnus' indflydelse på sagaens udformning. Afstanden mellem det mål, Håkon havde for sin kongegerning, og det ideal, som Magnus søgte at leve op til, kunne næppe have været større. Havde Håkon kunnet læse sin egen saga, ville det formentlig snarere have været digtene heri end prosaskildringen, han ville have genfundet sig selv i.

Sturla Þórðarson udviser i sine digte om kong Håkon — *Hrynhenda*, *Hákonarkviða*, *Hrafnsmál* og *Hákonarflokkr*—et stort kendskab til den tidligere fyrstedigtning. Herfra har han hentet mange metaforer samt stilistiske og sproglige vendinger. Hyppigst omtaler Sturla kongen som krigeren eller som den gavmilde (fyrste). I alle fire digte fremstilles Håkon som den hæderkronede konge, men først og fremmest som den kæmpende og sejrende fyrste. Han fører sig frem med skrækkehjelm og bidrager til, at ulve- og ørneskarens føde vokser. Digtenes billedsprog toppe med skildringerne af udsmykningen af den norske flåde. Det var, som om der brændte ild over skibene på grund af de funklende skjolde over rælingen; det ildrøde guld på de rigt udsmykkede skibsstævne oplyste havnene; på de guldindvirkede sejl sås draget herlige figurer, og tillige med de guldbesatte faner kunne den norske ledingsflåde lyse på lang afstand, og solen kom til at skifte farve med guldet—havets sol (*Hrynhenda* 14–16; Jónsson 1912–15, 2:116–17).

Når det gælder Håkons aggressive udenrigspolitik, kan Sturla i digtene udtrykke sig mere åbent end i sagaens prosatekst. Den megen tågesnak om formålet med Håkons årlige flådetogter bliver klarere igennem Sturlas digtersprog. Enkelte eksempler herpå skal fremdrages: Af den afsluttende strofe i *Hákonarkviða* fremgår det, at svenskerne var slået med frygt, indtil deres konge efterkom kong Håkons bud (“Var geðsteinn/gauzkum manni/styrjar stund/í stall drepinn,/áðr ógnstórr/játat hafði/Svíá gramr/siklings boði” [Jónsson 1912–15, 2:126, str. 42]). Ikke mindre tydeligt afsløres camouflagen fra sagaens prosaberetning, når det gælder Håkons forhold til Danmark. I *Hrynhenda* får vi i kraftfuld skjaldedigtningstil en skildring af

et af Håkons angreb: Videnom faldt de danske krigere, jaget på flugt; den norske krigerskare med skrækkehjelmene trængte hårdt frem i kampen; krigerens mænd førte sig kraftigt frem til kamp efter hans bud. Ulven fik varm føde; ørnen delte med ulven de grumme mænds blod; ulven stod i de onde mænds blodpøl.¹⁰ I samme digt hedder det om Håkons idelige udbud til leding, at alle mænd i landet måtte afsted, og ledingsbuddet håndhævedes strengt i hele Norges rige (“allmenningr varð út at sinna, / ógnar lundr, á þinni grundu, / mildir höfðu herboð hǫldar / harða sveld ór Nóregs veldi” [*Hrynhenda* 12.4–8; Jónsson 1912–15, 2:116]). Videre siges det i *Hrynhenda*, at ingen anden fyrste end Håkon nogensinde er kommet til Danmark med en sådan hærstyrke (16.5–8). Alle syd for landet syntes, at det var skrækeligt at have kampstævne med den norske konge; danskerne bad dig om forlig, thi dine fjender blev glade for at måtte beholde livet.¹¹

Hæder, pomp og pragt, og i det hele taget en hang til det storslåede, er fælles for digt og prosa i *Hákonarsaga*. Men digtene viser tydeligere kongens rolle som fremragende hærfører. Digtene stående betegnelse for Håkon som den gavmilde virker her nok så fraseologisk, idet dette træk kun konkretiseres rigtigt en enkelt gang, nemlig i forbindelse med kroningen, hvor det hedder, at kongens mænds arme skinnede af guld(ringe). Endnu i Snorris fyrstedigtning møder vi en stadig tilbagevendende omtale af alt det guld, som prydede mændene hos fyrsten med det store gavesind—Skuli Jarl. Ikke sjældent betegnes Håkon i Sturlas digte som den, der opretholdt lov og orden i sit rige ved at straffe oprørmænd, røvere og alskens ransmænd, hvilket er i god overensstemmelse med sagaens prosaberetning om hans kongegering. Også på et andet punkt er der en interessant overensstemmelse mellem sagaen og digtene, nemlig en tydelig kongecentrering. Ved læsning af Sturlas digte er det påfaldende, at det velkendte samspil mellem fyrsten og hans mænd—følget, hirden og hæren—fremhæves så lidt, måske med undtagelse af skildringen af Skotlandstogtet. Dette samspil fremhæves derimod stærkt i *Háttatal*, ikke mindst i Snorris omtale af Skuli. Ser vi på *Hákonarsaga*, er dennes sidste del netop præget af, at de mange stormænd, der fyldte scenen under det politiske spil frem til omkring 1240, nu forlader den i stort tal og ofte kun bliver synlige i en dødsnotits eller lignende. Foruden biskopperne omtales i sagaens sidste del mest folk tilknyttet diplomatiet. På dette punkt ses en vis lighed med *Sverrissaga*: både i Sverris og i hans sønnesøns kongedømme skal der gøres stor plads for selve kongen. I den gamle nordiske fyrstemodel optræder fyrsten sammen med sine mænd og afspejler derved den nord-

10. “Syngja létu snarpir drengir / sóknar gífr í fleina drífu, / brandar hélyðu ört ór undum / ærnu blóði danskrar þjóðar; / víða fellu vegnir þollar / (víga-drótt) í reknum flóttu / (faldin gekk þar fast at hildi) / frægra málma (ægis hjálmi).

“Styrkir gengu menn und merkjum / málma lunds á viðri grundu / (valgamr sleit) at vápna móti / (varma bráð) at þínu ráði; / sjálfri skipti orn við úlfa / ógnar-báru höfuðsára / (gyldir stóð of greypra hǫlda) / grimmrar þjóðar (meginblóði)” (*Hrynhenda* 8–9; Jónsson 1912–15, 2:115).

11. “Qllum þótti, Egða stillir, / ægiligt, enn víða frægi, / gunnar logs fyr græði sunnan / geigurþing við yör at eiga; / sætta báðu, Sygna dróttinn, / snjallráðan þik Danir allir, / fyrða gram, þvit fegnir urðu / fjandmenn þínir lífi sínu” (*Hrynhenda* 17; Jónsson 1912–15, 2:117).

ske horisontale samfundsorden. Under indflydelse af romerkirken tenderer præsten Sverrir og nu også kong Håkon til at anbringe sig på toppen af en vertikal styringspyramide (Einarsdóttir 1981).

De mænd, som får megen omtale i *Hákonarsagas* sidste del, er de mange udsendinge, der kommer og går fra både nære og fjerne lande. Kong Håkons flid på det udenrigspolitiske felt gav sig ikke blot udtryk i territorial udbygning af stormagten, men også i opretholdelse af venskabelige forbindelser med de fleste lande i Europa og middelhavsområdet. I næstsidste vers af *Hrynhenda* berører Sturla kongens internationale forbindelser. Han fortæller eksempelvis, at araberne var glade for de høge, som Håkon havde sendt dem; og afslutningsvis hedder det, at kongens kostbare (venne)gaver pryder hele verden (Jónsson 1912–15, 2:118). —I *Hákonarsaga* omtales mere end halvtreds sendebude; men noget fast diplomati havde kong Håkon ikke. Det ses dog, at i 1240'erne havde kongen en nærmest fast udsending i Palermo hos kejser Friedrich II. Håkons venskab med kejseren gik tilbage til 1220'erne med hyppige sendebud imellem dem medbringende gaver og breve. Håkon stod også i flittig forbindelse med paven, ofte med norske sendebude, som opholdt sig i længere perioder ved kurien. Mange af sendebudene var naturligt nok gejstlige. I sagaen finder vi disse "diplomater" navngivne med oplysning om, hvor rejsen gik hen, men kun sjældent gives der nogen videre forklaring på, hvad budskabet drejede sig om.¹²

Håkon Håkonsson havde indledt sin internordiske politik med at fiske i rørt vande i de svenske stridigheder mellem den Erikske og den Sverkske kongeslæggt. Håkon vælger imidlertid at gøre fælles sag med Folkungerne—en gammel birkebeinatradition—og han får inddraget rigsjarlen i en norsk-svensk forsvarspagt, befæstet ved en dynastisk alliance, idet den nye folkungekonges søster ægter Norges blivende konge, Håkon den Unge. Mod Danmark fører Håkon Håkonsson en udpræget angrebspolitik, begyndende med hærgen i Halland, og han udnytter Valdemarsønnernes indbyrdes fejder. Under et af Håkons store krigstogter til Danmark ankrer en truende norsk flåde op ved København, og ifølge en halvstrofe af Gizurr Þorvaldsson giver den norske konge danskerne seks dages betænkningstid. Kong Kristoffer falder til føje, og det fortælles i sagaen, at nu blev Håkon dennes fader, og den danske konge blev Håkons søn [Meðr þessi sætt bundu þeir fullkomliga vináttu sína, svá at Dana-konungr skyldi vera Noregs-konungi í sonar-stað, en Håkon konungr hónum í föður-stað] (Vigfússon 1887, 298). For at få mening i fortællingen må man tolke sagaens ord symbolsk i retning af, at den danske konge er trådt i et vist lydighedsforhold til storkongen Håkon.¹³ Da der ikke længe efter påny kom interne

12. Herom henvises nærmere til Bjørge 1975. Se også Richard Lustigs redegørelse for den norske udenrigstjeneste i middelalderen i europæisk kancellihistorisk perspektiv. Forbindelserne med de Britiske Øer var de mest fremherskende for Norge i det trettende århundrede (Lustig 1978–79).

13. I folkevandringstiden og endnu ind i vikingetiden havde der ofte været en overhøjhedsforbindelse mellem Sydnorge og Jylland. Havet fungerede dengang som et forbindende led imellem landsdelene og ikke som sidenhen som en landegrænse. Norge var i vikingetiden til dels et dansk jarledømme. Under Knud den

tronstridigheder i Danmark, var kong Håkon igen på pletten med ledning fra hele Norges rige; men danskerne betakkede sig for hans mæglingstilbud og søgte støtte hos naboen i syd. Et andet træk i sin politik over for Danmark foretager Håkon i 1261, da han lader Erik Plovpenning's datter afhente i et dansk kloster og i al hemmelighed sejle til Norge.¹⁴ Biskop Håkon, som ledede kuppet, lovede Ingeborg, at hun ville blive kronet til dronning ved indgåelse af ægteskab med kong Magnus. Det fortælles i *Håkonarsaga*, at kong Håkon i hemmelighed havde sendt sin skatmester Andrés plytt til Danmark for grundigt at undersøge, hvor stort Ingeborgs arvegods var, og hvor det lå (Vigfússon 1887, 311–26). Og nu har Håkon antagelig følt, at han havde fået foden indenfor i Danmark med deraf følgende muligheder i fremtiden.

Håkon Håkonsson genopliver tidligere norske kongers atlantiske politik. Han udnævner konger på Man og på Hebriderne; og Orknøjarlerne, hvis magt var blevet stækket efter rejsningen i 1192, holder han i stramme tøjler. Håkons succes med sin “fredelige” krig i Island forstås bedre ud fra *Håkonarsaga* end ud fra *Sturlas Íslendingasaga*. Der er især to træk, man hæfter sig ved her. Først er der Håkons udnævnelse af en myndighedsperson over et område, hvortil en anden mand har arveret. Dette fører til en kollision mellem to lovopfattelser— republikkens og kongemagtens—med deres iboende kim til strid og splid. Det andet træk fra kongens side er, at hver gang han sender udsendinge til Island— det være sig nordmænd eller islændinge, verdslige personer eller kirkens folk—så sender han samtidigt spioner afsted for at rapportere om sine officielle repræsentanter.

Island skulle blive den største gevinst, der kom ud af Håkon Håkonssons dynamiske udenrigspolitik. Tillige med Grønland var landet herefter at betragte som et skatland til den norske krone. Islands befolkning var dengang af en ganske anden størrelsesorden i forhold til Norges, end den blev sidenhen. Skatten fra Island, som længe blev opgjort i vadmæl, var for datidens naturalieøkonomi meget let at håndtere med hensyn til nøjagtig udmåling, bekvem transport og ikke mindst lang holdbarhed (jf. Magnus Erikssons præference til sin tid om at få Island som sin landsdel inden for den svensk-norske union).

Stores nordsoimperium opstod et historisk mønster som skulle få et langt liv—tvillingeriget Danmark-Norge. Med Brennø-forliget i 1038 blev der skabt lovmæssige muligheder for de to rigers fortsatte fælles overhoved; Magnus den Gode var et fint eksempel herpå. Den danske kong Valdemar og ærkebiskop Absalon havde tanker om en genoplivelse af denne gamle kending; og nu synes turen at være kommet til Håkon Håkonsson. For ham gjaldt det i første række om at erobre Halland; men på længere sigt gik hans ambitioner tydeligvis meget videre.

14. Ifølge *Håkonarsaga* ønskede kong Håkon at anholde om Ingeborgs hånd på korrekt vis, hvorfor han lader sine sendebude drage til Saxland, hvor prinsessens morfader var hertug. Det bemærkes i sagaen, at hertugen af Sachsen var en af de syv tyske valgfyrster til kejserværdigheden og at hertugen også var kejserens “dróttsete”, når han færdedes nord for Alperne. Morfaderens svar er imidlertid, at Ingeborg er dansk, og at tilladelse til giftermålet må indhentes hos hendes danske familie, der—som det sidenhen viser sig—ikke ønsker en dynastisk alliance med arvingen til den norske trone. Hertugen har selv to giftefærdige døtre, som han gerne vil have giftet ind i det norske kongehus; men fra norsk side var man ikke interesseret heri trods faderens høje position. For det var jo Erik den Helliges datter og hendes store jordegods, som havde kong Håkons interesse (Vigfússon 1887, 311–12).

Det må have været med blandede følelser, at *Hákonarsagas* forfatter Sturla Þórðarson måtte skrive om denne del af kong Håkons udenrigspolitik, herunder også sagaens beretning om kardinal Vilhelms råd angående kongens islandspolitik. Vinteren inden Håkons kroning i 1247 opholdt to islandske høvdinge sig hos ham, repræsenterende de to mægtigste slægter i Island—Sturlungarne og Haukdælirne—som kæmpede bittert om magten i landet. De to stormænd, Þórðr kakali og Gizurr Þorvaldsson, var blevet enige om at rejse til Norge for at underlægge hele deres indbyrdes opgør kongens dom. Da så kardinal Vilhelm kom til Norge, ville kong Håkon indhente hans vurdering i mange sager, og herunder spørgsmålet om mægling i striden mellem de to islændinge. Fra italienske og tyske kilder ved vi, at Vilhelm var en klog og besindig mand, og da han fik sagen forelagt, mente han, at Þórðr havde lidt størst skade; han havde jo bl.a. mistet sin fader og fire brødre i slaget ved Örlygsstaðir, hvor Gizurr sejrede. Det hedder i *Hákonarsaga*:

Pá var ok sú skipan [gör] til Islands með ráði kardinála, at sú þjóð, er þar byggð, þjónaði til Hákonar konungs; þvíat hann kallaði þat ósannligt, at land þat þjónaði eigi undir einhvern konung sem öll önnur i veröldinni. Var þá sendr út Þórðr kakali með Heinreki biskupi. Skyldu þeir flytja þat örendi við lands-fólkit, at allir játtaðisk undir ríki Hákonar konungs, ok slíkar skatt-gjafir sem þeim semðisk. Þetta sumar var sendr til Grænalands Óláfr biskup. Óláfr biskup skyldi ok þangat hafa slíkt örendi. (Vigfússon 1887, 252)

[På kardinalens råd blev der gjort dette påbud for Island om, at det folk, som boede der, tjener kong Håkon, for kardinalen mente, at det ikke var rigtigt, at det land ikke tjente nogen konge, således som det blev gjort i alle andre lande i verden. Þórðr kakali blev sendt til Island sammen med biskop Henrik (som kardinalen netop havde viet til Hólar). De skulle foreslå folket i Island, at det skulle underkaste sig den norske konge og betale ham en skat, som de skulle blive enige om. I denne sommer blev biskop Olaf sendt til Grønland. Han havde også et lignende opdrag.]

Som eksempler på, hvorledes man inden for forskningen har tolket denne passus i *Hákonarsaga*, vil jeg henvise til to fremtrædende forskere, den ene islandsk og den anden norsk. Jón Jóhannesson skriver, at med Þórðs og Henriks opfordring til islændingene lægger kong Håkon for første gang kortene på bordet om, at han sigter på at underlægge sig Island. Også først nu bliver det tydeligt, at kirkens tjenere gør det til deres opgave at arbejde for disse kongens planer. Og forfatteren understreger, at biskop Olaf bliver sendt til Grønland med helt den samme opgave, som Þórðr kakali og biskop Henrik af Hólar havde i Island (Jóhannesson 1969, 218). I *Regesta Norvegica* findes følgende beskrivelse:

Brev [fra kong Håkon Hákonsson/kardinal Vilhelm av Sabina?] til folket på Island: Det er ikke rett at islendingene ikke lyder under en konge. De bør nå underkaste seg kong Håkon og betale ham skatt. (Gunnnes 1989, 241, nr. 786)

Erik Gunnnes bemærker hertil:

Det er ganske uklart hva slags dokument dette har vært og hvem som egentlig udferdiget det—om da budskapet overhodet er kommet frem i annet enn muntlig form. Sagaen taler om en “skipan til Island”, gjort “med kardinalens råd”. Tord kakale og biskop Henrik ble sendt ut for å forelegge islendingene dette kravet om underkastelse. Det ligger

nærmest å tro det gjelder et brev fra kong Håkon, der han påberoper seg moralsk/ideologisk støtte fra kardinalen. (Gunnes 1989, 241, nr. 786, note 1).

Det har længe været den rådende opfattelse inden for forskningen, at kardinal Vilhelm her havde givet sin støtte til kong Håkons islandspolitik, ja, at der ikke blot var tale om en pavelig godkendelse af denne, men ligefrem et påbud herom. At fortolkningen af denne passus i *Hákonarsaga* er blevet opretholdt uanfægtet under den nu længe rådende kildekritik, ser jeg som udtryk for, at vi er faldet for illusionen om, at en samtidig kilde må antages at bringe os oplysninger om, hvorledes tingene egentlig er gået til; fra kroningssommeren og til sagaens tilblivelse er der jo forløbet mindre end to decennier. Nedenfor vil jeg ud fra gængse kildekritiske kriterier se lidt nærmere på Vilhelms baggrund og desuden inddrage en anden kildes referat af hans udtalelser ved den nævnte lejlighed. Herefter vil man erkende, at vi i *Hákonarsaga* står over for en behændig tilsnigelse, når det gælder den ærværdige italienerens udtalelse.

Kardinal Vilhelm var vokset op i området nord for republikken Genua og blev i begyndelsen af 1220'erne biskop i Modena, som var medlem af det lombardiske forbund.¹⁵ Denne del af det nuværende Italien udmærkede sig netop ved at omfatte flere selvstændige områder, som i deres modstand mod kejsermagten samarbejdede med paven. Ikke mindst i 1230'erne kæmpede man her bittert for sin uafhængighed af den kejserlige overhøjhed. Vilhelm indfandt sig i Norge i 1247 som pavelig legatus for Innocentius IV (1243–54), som var genueser og tilhørte en af byens førende adelslægter. Det må afvises, at den islandske republik, ledet af høvdinge, skulle have tegnet sig som værende en forkert og ligefrem upassende statskik for den norditalienske biskop Vilhelm og for genueseren Sinibaldi Fieschi som pave. Norditalien udgør netop det område i det middelalderlige Europa, hvor der kan hentes de nærmeste paralleller til den islandske republik (Einarsdóttir 1964, 150).

Når det gælder opfattelsen af kardinalens udtalelser om Island, kunne man tænke sig at en sprogløft har gjort sig gældende. Nok tog kong Håkon tillige med sønnen Håkon den Unge en interesse i at få udenlandske bøger oversat til norrønt, men biskop Henrik af Hólar må antages at have haft gode muligheder for at forstå kardinalens sprog, der må formodes at have været latin med italiensk udtale, eller det kan have været tysk (se nedenfor, 53). I *Þórðar saga kakala*, skrevet i Island nogle år senere end *Hákonarsaga*, oplyses, at kong Håkon lod Gizurr og Þórðr kære deres sag, således at kardinalen var til stede og fik forklaret, hvad det hele drejede sig om.

15. Om kardinal Vilhelm af Sabinas liv og baggrund henvises til den grundige redegørelse af Gustav Adolf Donner (1929). Særlig værdifuld er her gennemgangen af Vilhelms mangeårige virke i østersøområdet, hvortil forfatteren også har benyttet kilder uden for de officielle pave- og kejserbreve, eksempelvis den livlandske krønike og akter fra den preussiske orden, som netop i Vilhelms tid som legatus var ved at sætte sig fast i dette område. Vilhelms indflydelsesområde her var enormt og strakte sig fra det baltiske hav og langt ned i Centraleuropa. Nok var han pavens mand, men hans diplomatiske snilde gjorde ham også til en dygtig og forstående forhandler med kejser Friedrich II. Hos disse forskellige folkeslag havde han så godt et ry, at befolkningerne her bad paven om at måtte beholde ham og ikke få ham udskiftet med en anden udsendt kardinal—et sjældent vidnesbyrd om statsmandskløg og mellemfolkelig forståelse.

Og da kardinalen hørte om alle de dræbte i Þórðrs nærmeste familie, så forekom det ham, at Þórðr havde lidt mest skade: “Vildi hann þat eitt heyra, at Þórðr færi þá til Íslands, en Gizurr væri þar eftir,—kvað þat ok ráð, at einn maðr væri skipaðr yfir landit, ef friðr skyldi vera” (Jóhannesson, Finnbogason og Eldjárn 1946, 2:83). Det hedder videre i *Þórðarsaga*, at biskop Henrik støttede Þórðr i hans sag både over for kardinalen og kongen, og der blev et nært forhold mellem biskoppen og Þórðr. Enden på sagen blev da også, at Þórðr skulle drage til Island og fik myndighed over landet, medens Gizurr måtte blive tilbage i Norge.¹⁶

I de to sagaer *Hákonarsaga* og *Þórðar saga kakala* får vi således noget afvigende oplysninger om, hvorledes kardinal Vilhelm har opfattet situationen i Island. Han mente tydeligvis, at det ville virke mere fredsbevarende, dersom kun den ene af de to kamphaner drog afsted til Island, medens den anden blev tilbage i Norge. *Hákonarsagas* generaliserende bemærkninger om kardinalens opfattelse af, hvad der var et lands rette statsskik, må klart afvises, ikke blot på grund af Vilhelms norditalienske baggrund, men også på grund af det, vi ved om hans virkefelt som pavelig legatus for Nord- og Østeuropa igennem tyve år. Af denne periode tilbragte han tretten år i sit embedsområde, mest hos de vendiske folk i områderne syd og sydøst for Østersøen, hvor han beskæftigede sig med missionsvirksomhed og med at organisere de for kristendommen nyvundne lande. Her mødte han meget decentrale styreformere, hvor befolkningsgrupperne blev forestået af en slags hertuger og af lokale høvdinge—alt i modsætning til de tre nordiske kongeriger: Sverige, Danmark og Norge. Fra Preussen, hvor den tyske ridderorden var ved at sætte sig fast, har vi et godt vidnesbyrd om, at Vilhelm så med velvilje på områder eller stater, der hørte umiddelbart under paven uden nogen konge eller kejser. Set på denne baggrund var der for Vilhelm intet forkert i den islandske statsform; her var tværtimod et godt eksempel på et folk, som organisatorisk og fiskalt havde en velfungerende kirke, der var lydhor under paven.

Þórðar saga kakala er skrevet i Island få år efter *Hákonarsaga*, men det islandske hændelsesforløb, som skildres i *Þórðarsaga*, må Sturla Þórðarson have kendt, da Þórðr var hans fætter. Nok skrev Sturla *Hákonarsaga*, men de udtalelser, som her tillægges den italienske kardinal, har næppe været Sturlas opfindelse;

16. *Þórðar saga kakala* kendes i dag kun som en del af *Sturlunga*-samlingen, hvor forfatteren for årene 1242–50 forlader *Íslendingasaga* for i stedet at indføje den mere omfattende *Þórðarsaga*. Denne saga forløber noget forskelligt i de to membraner af *Sturlungasaga*: Króksfjarðarbók og Reykjarfjarðarbók. For visse deles vedkommende er teksten i det sidstnævnte håndskrift betydelig mere kortfattet, og de sidste tre kapitler af *Þórðarsaga* optræder kun i Króksfjarðarbók, svarende til siderne 82–86 i den citerede udgave.—Man har inden for forskningen ment, at de afsnit af de to håndskrifter, som er fælles, har tilhørt den oprindelige *Sturlungasaga*, medens de afvigende dele skyldes tilføjelser til denne. Gennem en tekstkritisk analyse af de fælles oplysninger i såvel annalerne som Króksfjarðarbók og Reykjarfjarðarbók samt de forskellige afskrifter af denne sidste, altså II-p håndskrifterne, er jeg kommet til den slutning, at de afvigende tekster i de to membraner først og fremmest skyldes forskelligt udvalg fra den oprindelige *Sturlunga*, og at afslutningen på *Þórðarsaga* ikke skyldes tilføjelse til Króksfjarðarbók, som da skulle have været foretaget i midten af det fjortende århundrede (Einarsdóttir 1968).

snarere mærker vi her Magnus Lagabøters fingeraftryk på fremstillingen. Når det gælder kong Håkons islandspolitik, læser vi tidligere i sagaen en tale, som lægges den dengang sekstenårige konge i munden, og hvori Håkon gør sig til talsmand for, at man aflyser det af Skuli jarl påtænkte krigstogt til Island. I denne forbindelse tilskrives den unge konge nogle bemærkninger om, hvad der måtte tjene islændingene og freden i Island bedst (Vigfússon 1887, 52; Einarisdóttir 1992b, 105–7).

Kardinal Vilhelm opholdt sig i Norge i sommermånederne 1247; han var i slutningen af det foregående år blevet udnævnt til *legatus a latere* bl.a. for Norge og Sverige og med den særlige funktion i Norge at krone Håkon Håkonsson. Som kardinal og biskop af Sabina siden 1244 var Vilhelm en slags statsminister for pave Innocentius IV og dermed en af sin tids mest indflydelsesrige mænd i Europa. Siden midten af 1244 har paven sammen med sin kurie været i landflygtighed fra Rom på grund af kejser Friedrich II, og ved vinterens begyndelse tager han ophold i Lyon. Det er herfra, at paven endelig imødekommer den norske konges ansøgning om kroning. Tidligt på foråret 1247 drager Vilhelm—kuriens store specialist på Nord-europa—afsted med Norge som mål. Han lander i Sydengland, hvor han får transitpas efter at have lovet at forlade landet hurtigst muligt og drage videre til Norge. Baggrunden herfor var pavens idelige forsøg på at presse penge af englænderne og ikke mindst hans aktuelle svækkede stilling som landflygtig. Ved midten af juni lander Vilhelm i Bergen, og det fremgår af *Hákonarsaga*, at den aldrende kardinal her som andre steder i sin lange og varierede karriere har efterladt et godt og mindeværdigt indtryk. Ikke desto mindre bliver den hæderkronede kardinal brugt på en behændig måde både af værkets opdragsgiver, Magnus Lagabøter, og af forfatteren, Sturla Skjald. Sagaskriveren har i klassisk stil konstrueret en tale og lagt den Vilhelm i munden og desuden formuleret en nydelig dialog mellem kongen og kardinalen.

Lad os først se nærmere på den tale som Sturla lader Vilhelm holde ved kroningsmiddagen. Efter at deltagerne i banketten havde spist sig mætte, holder kardinal Vilhelm en ret besynderlig tale. Efter et kort resumé af, hvad der var foregået samme dag omkring den højtidelige kroning, går Sturla over til at gengive kardinalens tale ordret. Vilhelm erklærer, at han var kommet til Norge fuld af betænkeligheder, idet han havde hørt så meget ufordelagtigt om landet. Det var blevet stillet ham i udsigt, at han ikke ville få noget ordentligt at spise og drikke; han ville finde, at menneskene her nærmest var som dyr, og meget mere i samme stil. Han var imidlertid glad over, at han ikke havde ladet englænderne påvirke sig til at opgive at drage videre til Norge, thi da han nu var kommet til landet, viste forholdene sig at være fremragende i enhver henseende. Og i Bergen fandtes der så mange skibe, at Vilhelm aldrig før havde set magen, hvortil kom, at skibene var lastet med de allerbedste varer (Vigfússon 1887, 248).

Ved en saglig vurdering fremstår denne tale som en bevidst skrøne. Men hvorfor skulle kardinalen egentlig pådattes en sådan svada? Det vides ikke, men mit bud er, at Sturla her placerer den italienske prælat i en rolle, som er klassisk for en nordisk

fyrstedigter. Gæsten langvejs fra er ved at fremføre en hyldest til sin vært. Der skabes en atmosfære af spænding, idet gæstens negative forhåndsforventninger danner baggrunden for lovordene, som derved stilles i relief og får en forstærket virkning. Sturla—selv digter og en af sin tids største kendere af fyrstedigtningensgenren—betjener sig her af en karakteristisk effekt fra den nordiske fyrstedigtning, hvor skjalden balancerer som på en knivsæg mellem ris og ros (Frank 1978, 120–41).

Efter det, som tidligere er anført om kardinal Vilhelm, siger det sig selv, at der næppe var meget i Norge, som kunne komme bag på ham efter hans mangeårige ophold i Nord- og Østeuropa, hvor han antagelig har lært sig at tale i hvert fald tysk. End ikke de norske fjelde har virket fremmedartet på én, der var barn af det vestlige område af Alperne. At det, som Sturla her skriver, er digt blot i prosaform, fremgår tydeligt af det, som han lader kardinalen udtale om Bergen. Da pave Innocentius måtte flygte fra Rom, lagde han vejen om ad sin fødeby, Genua, hvor han med sit følge gjorde et længere ophold. Genua var dengang en af Middelhavets største handelsbyer med en usædvanlig stor naturhavn, og en sammenligning med Bergen var absurd. I forbindelse med sine lange ophold i Preussen og besøgene i Danmark havde Vilhelm også været en hyppig gæst i Lübeck, ligeledes med en stor havn. Det har nok snarere været islændingen Sturla end norditalieneren Vilhelm fra Piemonte, som har ladet sig imponere af Bergens størrelse. Også det, som Sturla skriver, englænderne skulle have fortalt Vilhelm om forholdene i Norge, virker usandsynligt. I det trettende århundrede var der nære forbindelser mellem Norge og England. At englænderne skulle have frarådet kardinalen at begive sig til Norge modsiges af, at betingelsen for hans midlertidige pas var, at han hurtigst muligt skulle forlade Henry III's territorium og rejse videre til sit bestemmelsessted.

Sturla Þórðarson mestrer i sine værker kunsten at formulere taler og dialoger; her har han også haft et fremragende forbillede i sin farbroder Snorri. Og da kardinal Vilhelm forhører sig om den norske kirkes rettigheder, især i forhold til kongens magtområde, lader Sturla kongen udtale sig helt i klassisk sagastil—kort, klart og “to the point”. De norske prælater vil have Håkon til at sværge den samme kroningsed, som Magnus Erlingsson svor til kirken ved sin kroning i 1164. Men Håkon vil ikke gå med til dette og henviser til, at den norske kirke har de samme rettigheder m.v., som kirken har i de lande, hvor både kirken og kongedømmet har sin frihed og værdighed. Og kongen afslutter sit svar således:

Ok skjótt at segja, ef þér vilit oss nökkurskonar kaupmála-kórónu gefa, at fyrr vilju [vér] öngva kórónu bera, en nökkut ófrelsi á oss taka. Ok þurfi þér eigi optarr við oss at leita þessa. (Vigfússon 1887, 244)

[Kort sagt, om I vil at vi skal købe kronen af jer, da vil vi hellere ingen krone bære end at tage på os nogen slags ufrihed. Dette behøver I ikke at tale med os om mere.]

Dette dristige svar må undre, idet vi fra anden side ved, at kong Håkon faktisk betalte en endog meget betydelig sum i rede penge som pris for pavens godkendelse af hans arveretslige adkomst til den norske trone og for kroningen foretaget af en legatus repræsenterende den pavelige myndighed. Ifølge den i sin samtid

så kendte diplomat, benediktinermunken Matthaeus Parisiensis, som havde nær tilknytning til kejseren og paven, skal Vilhelm have modtaget 15.000 mark sølv ved selve kroningen, og fire år senere, da paven var tilbage i Rom, faldt restbetalingen på 30.000 sølvmark. Selv om beløbenes størrelse måske er overdrevet, er der her tale om forbavsende store summer. *Hákonarsaga* bringer end ikke en antydning om en sådan betaling til paven. Det er fristende at se den kategoriske udtalelse fra kongens side i sagaen som et taktisk forsøg på at skabe et dementi af en yderst pinlig sag, som mange mennesker må have haft kendskab til, mens værket blev til.

Allerede ved midten af det nittende århundrede udtrykte Per Anders Munch tvivl om rigtigheden af Matthaeus' oplysning. Foruden at beløbet forekom urealistisk stort, har det måske været etisk vanskeligt for det stærkt religiøse norske samfund i det nittende århundrede at forestille sig, at kirken på Håkons tid skulle have været så materialistisk og grådig. Munch synes for øvrigt ikke at have udnyttet teksten herom i *Chronica majora* fuldtud (Munch 1858, 25–28; jf. note 18 nedenfor). Også kirkehistorikeren Gustav A. Donner har stillet sig skeptisk over for beløbenes størrelse (1929, 330). Munchs opfattelse synes at være blevet stående inden for historieforskningen (Helle 1972, 145–46). Men at reducere Matthaeus' oplysninger til en tænkelig historisk kerne om, at kong Håkon måtte betale kurien for kroningen, er at undervurdere *Chronica majora*'s kildeværdi. Det synes mig, at netop Matthaeus som informant giver disse oplysninger en særlig troværdighed. Polyhistoren Matthaeus Parisiensis nærede en sjælden interesse for finansforhold og for alskens beregninger og talsystemer; og det er i kraft af denne ekspertise samt hans nære forbindelse med pengemarkedet i London, at han af kong Håkon bliver bedt om at bringe orden i Nidarholmklostrets økonomiske uføre. To gange får Matthaeus tilvejebragt lån, som bringer klostret på ret køl igen (Luard 1872–84, 5:42–45). Pålideligheden af Matthaeus' oplysninger om norske forhold understreges af, at han besøger landet i 1248 med et paveligt opdrag, og han har tydeligvis været en del i personlig forbindelse med den norske konge.¹⁷

Da pave Innocentius IV efterkom kong Håkons anmodning om kroning, havde ansøgninger herom ligget hos kurien igennem næsten to årtier uden at give resultat. Men nu sidst på året 1246 sender paven breve til kongen, hvori kirken ser bort fra

---

17. Om de forskellige aspekter af Matthaeus' store forfatterskab se Vaughan 1958. Matthaeus kender Henry III's skatmester og baron of the Exchequer. Dette regneinstrument har Matthaeus' særlige interesse, og han er i dag en af kilderne til dets funktioner. Han interesserer sig for forskellen mellem de latinske og de "græske" tal (arabertallene), og han er klar over disse sidstes positionssystem, bl.a. i forbindelse med the Exchequer. Han kender i enkeltheder forholdet mellem den venetianske møntfod og den engelske beregningsenhed, sterling sølvmarken. Også forringelse af mønt er han opmærksom på, og han gør rede for, hvorledes man rent metallurgisk bar sig ad hermed. Hans *Chronica majora* er en løbende forfattet krønike i fortsættelse siden 1235 af Roger of Wendovers værk under bevarelse af kalenderen med nytårsdag 25. december. Ved afslutningen af hvert år bringer Matthaeus en slags opsummering ikke alene af vigtige begivenheder, men også af økonomiske forhold såsom prisfluktuationer på vigtige varegrupper. — Inden for middelalderhistorien beklager vi os ofte over mangelen på oplysninger af fiskal-økonomisk art, og når vi så undtagelsesvis får sådanne oplysninger, vil vi ikke rigtig fæste lid til dem. Om Matthaeus' besøg i Norge se Luard 1872–84, 5:42–45.

Håkons herkomst som uægte barn og meddeler syndsforladelse for farfaderen kong Sverrir, der døde som bandlyst; og endelig giver paven tilsagn om en kroning foretaget af kardinal Vilhelm af Sabina. Kongen på sin side gentager sit tidligere afgivne løfte om et korstog til det Hellige Land (Gunnes 1989, nr. 761, 763, 769, 771).

Den betaling, som kong Håkon ifølge Matthaëus skulle erlægge for alt dette, blev fastsat i sølvmark, som ikke skulle opfattes som gangbar mønt, men snarere som en omregningsfaktor, sikkert anvendt over for mange forskelligartede ting. Men til paven har betalingen utvivlsomt skullet falde i ædelmetal. Den nordiske mønt havde sin rod i det engelske system fra Knud den Stores tid. Og trods forskellige ændringer og devalueringer synes sølvmarken at have vejjet omkring 200 gram sterling sølv i den tidsalder, der her er tale om. Således har kong Håkon i løbet af kun fire år skullet tilvejebringe værdier svarende til omkring 9.000 kilogram sølv. Og da der næppe har fandtes så meget disponibelt sølv kurant i Norge, er det sandsynligt, at finanseksperten Matthaëus påny har været den norske konge behjælpelig med at skaffe disse midler tilveje— dels gennem handelstransaktioner med norske varer og dels ved lån og ved omsætning til tidens “internationale valutariske værdienhed”, sølvmarken. Betalingen af restgælden foretages af en englænder, antagelig på foranledning af Matthaëus.¹⁸ Når *Håkonarsaga* er aldeles tavs omkring disse ting, skyldes det næppe, at forfatteren, endsige opdragsgiveren kong Magnus, ikke vidste besked. Der fortælles jo i sagaen vidt og bredt om alle de gaver, som Vilhelm og hans folk tillige med de øvrige tilstedeværende modtog ved kroningen. Kongens finansiering af disse store betalinger, og det på en så forholdsvis kort tid, må næsten nødvendigvis forudsætte pålæggelsen af en form for ekstra skat, og naturligt nok har dette af mange været opfattet netop som betaling for kronen.¹⁹

Kåre Lunden har opgjort den årlige norske ledingsskatt i sølv mønt (1976, 371); og lægger man hans beregning til grund, ville det have taget kong Håkon femten år at betale de 45.000 mark sølv ved hjælp af ledingsskatten alene. Men *Håkonarsaga* trætter ikke sine læsere med sådanne jordnære bekymringer—vi skal hellere betages af al den glans og højtidsstemning, der fulgte med kroningen. Og når kardinalen under kroningsmiddagen udtaler, at ingen i Norge nogensinde har fået en sådan ære,

18. For året 1251 fortæller Matthaëus blandt andet om dansk historie, f.eks. hvorledes det efter kong Valdemars død kom til en fejde mellem hans sønner. Og afslutningsvis skriver han, at kongen af Danmark fra gammel tid er blevet salvet, viet og kronet. Det samme havde Håkon, konge af Norge, opnået tillige med arveretslig legitimitet ved at give paven en sum af 30.000 mark sølv. Den engelske cisterciensermunk Lawrence, senere abbed af Kirkstead i Lincolnshire, drog til Rom med pengene og bragte hele denne sag til afslutning. Paven var tilbage i Rom i april 1251 (Luard 1872–84, 5:222). Allerede for året 1247 har Matthaëus fortalt om kardinal Vilhelms rejse til Norge, hvor han salvede og kronede kong Håkon i Bergen, og for denne ære og velvilje betalte kongen ham 15.000 sølvmark (Luard 1872–84, 4:650–51).

19. En vis parallel hertil kan hentes i dansk historie omkring to årtier tidligere, da Heinrich, greve af Schwerin, tager Danmarks kong Valdemar til fange og kræver en løsesum på 45.000 sølvmark. Løsladelsesdokumentet er bevaret i Schweriner-arkivet, og det ses, at der var fastlagt flere bestemte betalings terminer (Verein für Meklenburgische Geschichte und Altertumskunde 1863, nr. 305). Selv i betragtning af, at Danmarks befolkning var noget talrigere end Norges, ses det af det sparsomme kildemateriale, at ydelserne til Schwerin ikke har været lette at bære.

kunne vi med Matthaeus' oplysninger in mente tilføje, at heller ingen anden festlighed havde været så kostbar som Håkons kroning. Selve kroningshøjtideligheden skildres udførligt og livfuldt i sagaen. Ceremonien er tydeligvis foregået efter de bedste forskrifter inden for Romerkirken, som vi kender dem fra en kroningsordo forfattet sidst i det tolvte århundrede.²⁰ Og med Vilhelm som ceremonimester kan dette næppe undre, idet han som pavens vicekansler overværede selveste kejserkroningen af Friedrich II i Rom i 1220. Håkons kroning og de dermed forbundne store festligheder var en ydre handling, som må være blevet husket af mange deltagere, så Sturlas kilder kan have været flere, hvoriblandt især kan nævnes kongemoderen, dronning Margret, og måske den dengang niårige Magnus Lagabøter. — Inden for norrøn historie, således som det træder frem både i sagaen og i digtene, fornemmes stemningen, da kardinalen fra Rom sætter kronen på Håkons hoved på mindedagen for Norges evige konge; men det kan være af interesse også at anskue denne handling i Bergen i 1247 på den dagsaktuelle baggrund ude i Europa.

Under sin landflygtighed i Lyon afholder paven et generalkonsilium i sommeren 1245. Her bliver Friedrich II afsat som tysk-romersk kejser, og man lægger en strategi til at modarbejde hans magt og indflydelse. Hertil må der købslås med fyrsterne rundt om i Europa for at formå dem til at opgive deres troskabsforhold til Friedrich, som var beundret og frygtet for sin tapperhed og sin ræveagtige kløgt. Til dette formål må der fremskaffes store pengesummer; og i det øjemed bliver den romersk-katolske del af Europa opdelt og henført under fire legater, der har som hovedopgave at indsamle så store midler til paven som muligt. Den øverst rangerende af de nu efterhånden tolv kardinaler, Sabina-bispen Vilhelm, tildeles som led i denne plan Norden m.m., sikkert på grund af hans store kendskab til denne del af kontinentet. Det er i forbindelse med dette hverv som pengeinddriver for paven i kampen mod Friedrich II, at Vilhelm får til opgave at krone kong Håkon.

Ifølge Matthaeus har Vilhelm arbejdet trofast for sin pave. Henry III havde strengt forbudt kardinalen enhver form for pengeindsamling i England, men alligevel lykkes det Vilhelm under opholdet ombord på sit skib i Lynn at "tigge" sig til 4.000 sølvmark af den engelske kirke; og tilsvarende opnår han under det to måneder lange ophold i Norge en sum af et halvt tusind sølvmark fra kirken her (Luard 1872–84, 4:626–27, 651).

Med rette finder vi vilkårene for kong Håkons opretholdelse af gode forbindelser med paven hårde, men han var så sandelig ikke nogen undtagelse i så henseende.

20. Den kroningsordo, jeg her især tænker på, er en kejserordo af pave Honorius III fra 1197–98 (Schramm 1930, 375–86). Den indeholder nøjagtige forskrifter om processionen til kirken samt hændelsesforløbet ved salving, kroning og de øvrige kirkelige handlinger, som fulgte med. Heri nævnes, at responsoriet "Ecce mitto angelum" skal synges af de gejstlige i processionen til kirken, hvilket er i nøje overensstemmelse med, hvad der skrives i *Håkonarsaga*; og dette citat bringer Sturla undtagelsesvis på latin (Vigfússon 1887, 246). Muligvis har Vilhelm af Sabina efterladt en formular af denne kroningsordo i Norge, idet Magnus Lagabøter i 1261 af den norske ærkebiskop synes at være blevet viet efter en lignende forskrift. Vilhelm var en flittig coronator: På hjemvejen fra Norge til Lyon rejser han først til Sverige og derfra over Balticum til Nordvesttyskland, og han når sidst på året 1248 at krone pavens nye kejseremne, Wilhelm af Holland, til konge.

I England fik pavens pengeplageri netop i disse år et sådant omfang, at Henry III lod undersøge, hvor meget pavens udsendinge fik indsamlet her, og resultatet var 60.000 sølvmark per år eller dobbelt så meget som kongens årlige indtægter af England. Oplysningerne om disse summer har Matthaëus sikkert fået fra the Exchequer, hvor beløbene må være blevet udregnet (Luard 1872–84, 4:419).

Selv inden for kirken forekom der naturligt nok afstandtagen fra pavens pengegridskhed; således udtrykker Matthaëus i *Chronica majora* flere gange sin væmmelse herved. Fra sidst på året 1246 findes bevaret et brev skrevet af Vilhelm personlig, hvori han giver udtryk for, at han vantrives ved kurien på grund af dennes grådighed og korrupsion; og han ønsker sig tilbage til sit store legatområde og sit virke for kristendommen. Dette var altså kardinalens sindsstemning forud for rejsen nordpå for at indsamle midler til pavens kamp mod Friedrich II (Donner 1929, 299–303).

Som tidligere nævnt havde kong Håkon i forbindelse med opnåelsen af tilsagnet om kroning gentaget sit løfte om et korstog; men dette løfte kom han aldrig til at indfri. Løftet var oprindeligt knyttet til det Hellige Land; men dette mål blev sidenhen i flere omgange udskiftet med andre hedenske områder i Europa. Det bemærkelsesværdige er, at Håkon aldrig blev løst fra dette løfte, og derved slap han for at yde den gængse betaling for uopfyldte løfter om korstog eller pilgrimsfærd. Kong Håkons plan om et korstog til Jerusalem er kommet til den franske kong Louis IX's kendskab; og da Louis selv forbereder et sådant togt, skriver han et brev til kong Håkon, som Matthaëus skal overbringe denne ved sin ankomst til Norge i begyndelsen af juni 1248. Matthaëus gengiver i *Chronica majora* i korthed brevets indhold og kong Håkons mundtligt meddelte reaktion herpå samt hans svarbrev (Luard 1872–84, 4:651–52). Af den franske konges brev fremgår, at han gerne vil slå følge med sin norske broder. Under henvisning til Håkons kyndighed i navigation tilbyder kong Louis, at Håkon får overkommandoen over den samlede fransk-norske flåde, ligesom den norske konge skal have kommandoen ved operationer til lands. Men kong Håkon takker nej hertil og begrundet afslaget bl.a. med betragtninger om, at han ikke tror, det ville blive nogen let opgave at samordne de to landes styrker; han kender jo franskmændenes arrogance og selvfølelse, og endnu bedre er han bekendt med sine egne folks impulsivitet og ilterhed. På dette tidspunkt har Håkon imidlertid tænkt sig at drage på det lovede korstog, idet han i sit svarbrev til den franske konge beder om lov til at proviantere m.v. i dennes domæner. — Fra denne fortælling i *Chronica majora* kan læseren af *Håkonarsaga* få et værdifuldt supplement til det billede, der i sagaen tegnes af hovedpersonen.

Fremstillingen i *Håkonarsaga* giver det udseende af, at kong Håkons militære aktiviteter ikke indebar ufredelige hensigter. De gentagne skildringer af kongens færd i de sydiskandinaviske farvande med sin flåde af flere hundrede velbemandede og fint udrustede skibe fremstår da nærmest som en slags lystsejlad af den flådeglade konge. To norske forskere har da også draget den logiske konsekvens af fremstillingen i *Håkonarsaga*, nemlig at disse flådeopvisninger måtte være udtryk for kongens forfængelighed. Litteraturforskeren Hans Kinck betegner derfor kong Håkon

som en forfængelig nar ([1922] 1982, 341–43), og historikeren Edvard Bull skriver, at Håkons udenrigspolitik var et udtryk for forfængelighed snarere end realpolitik (1931, 167). — Dette blev altså prisen, som den velmenende Magnus Lagabøter kom til at lade sin fader betale i bestræbelsen på at aflive billedet af ham som en krigerkonge. Men i *Chronica majora* opnår vi for en gangs skyld en vis forbindelse med Håkon selv uden om duoen Sturla-Magnus. Og igennem denne kilde kan vi forvise os om, at Håkon var en klog mand. Han er netop en realpolitiker, som ikke styres af forfængelighed. For en stor hærfører, stolt især over sin flåde, måtte perspektivet om at sejle til Jerusalem som anfører for den fælles norsk-franske flåde tegne sig som opfyldelsen af en drøm. Endnu gik der frasagn om Sigurd Jørsalafaris korstog, og en gentagelse heraf i et så stort format måtte have været uimodståelig for en fyrste, der lod sig lede af forfængelighed.

Endnu et eksempel til belysning af Håkons klogskab og realpolitiske ledetråd kan hentes fra *Chronica majora*. Det hedder her, at under en af sine samtaler med Matthaeus fortalte Håkon under edsaflæggelse, at paven havde tilbudt ham kejserkronen, hvilket han imidlertid havde afslået med den begrundelse, at nok ville han altid kæmpe mod fjender af kirken, men ikke mod alle pavens fjender.²¹ Det fremgår endvidere af Matthaeus' beretning, at det var Vilhelm af Sabina, der sommeren forinden havde overbragt Håkon dette tilbud, og at planen herom var en medvirkende omstændighed bag tilladelsen af Håkons kroning (Donner 1929, 306). I *Håkonarsaga* meddeles intet om alt dette, og Matthaeus' udsagn herom er derfor blevet betragtet med skepsis.²² Men set på baggrund af pavepolitikken i netop disse år er der intet utroværdigt heri. Under Hohenstaufernerne som kejsere var pavens område midt i Italien blevet klemmt inde af den tysk-romerske stormagt. Efter det mislykkede forsøg med Heinrich Raspe som tysk konge og kejser electus ønskede paven at hente emner til kejserværdigheden fra Europas randstater, således Håkon af Norge, Wilhelm af Holland og Richard af Cornwall. De havde alle tre den fordel, ikke at besidde arveriger eller erobrede områder syd for Alperne.

Kejser Friedrich I og i endnu højere grad sønnesønnen Friedrich II havde først og fremmest været middelhavsherskere, uden den store interesse for kejserdømmets nordlige del. Efter Heinrich Löwes udvisning i 1180 var Danmark kommet ind som erobrer magt i Østersøområdet, især i Estland. I sin tid som legatus havde Vilhelm af Sabina haft megen kontakt med den danske konge Valdemar; men han begunstigede

21. "Post hos autem omnes, voluit dominus Papa loco Fretherici Haconem regem Norwagiae in culmen imperii subrogare; unde ut aptiorem et favorabiliorem ad hoc ipsum haberet, ipsum in regem fecit consecratum coronari. Sed postquam coronatus fuit, protestatus est palam, se semper velle ecclesiae inimicos, sed non omnes Papae inimicos, impugnare. Et hoc idem protestatus est idem rex mihi ipsi Mathaeo, qui et haec scripsi, sub magni juramenti attestatione, unde ecclesiae pericula undique cotidie proruperunt" (Luard 1872–84, 5:201).

22. At der inden for kirken var utilfredshed med Friedrich II som kejser, ses af, at pave Gregorius IX og hans hof i Rom ifølge *Chronica majora* i året 1239 havde valgt den franske konges broder Robert til deres kejser; men han afslog straks at modtage denne værdighed (Luard 1872–84, 3:624–25).

den Tyske Orden på Danmarks bekostning (Donner 1929, 274). Den eneste modpol til den danske flådemagt i dette område var den norske. Heinrich Löwe—arving til hertugdømmerne Sachsen og Bayern—havde gjort store landvindinger i de slaviske områder østpå (Ahlers 1987). Ved Heinrich Löwes fald blev disse områder for det meste gjort rigsumiddelbare under kejseren, og det samme gjaldt Lübeck—Heinrich Löwes by—efter kong Valdemars fangenskab og nederlag midt i 1220'erne. Kong Håkon af Norge var straks på pletten her, og ganske få år efter er han trådt i traktatmæssige forhandlinger med byen. Der findes bevaret sådanne genforhandlede traktater mellem Håkon og byrådet i Lübeck fra 1241 og ligeledes ti år senere (Gelsing 1978–79).²³

Heinrich Löwes gamle besiddelser var kejserdømmets urolige hjørne. Den voksende flådemagt Norge udgjorde en stabiliserende faktor her, og den norske konge kom hurtigt i nær forbindelse med kejseren nede i Palermo; ifølge *Hákonarsaga* var en tysk diplomat på farten mellem de gode venner Friedrich og Håkon (Vigfússon 1887, 169–70). Vilhelm af Sabina kendte dette område godt, og vi ved at han var en hyppig gæst i Lübeck. I 1240 er han her for at tage en afskrift af byens forfatning; den skulle formodentlig tjene som model for de nye byer i området (Donner 1929, 236–37). Vilhelm oplever den spændende udvikling i Østersøregionen, bl.a. fra et ensidigt agrarsamfund til et område med handel, byer og bevægelig kapital. Tilbage ved kurien viser Vilhelm sig med sin visdom og sine forhandlingsevner at være en af pavens betydeligste rådgivere (Donner 1929, 283–87). Medvirkende til, at paven tilbød Håkon kejserkronen, var utvivlsomt Vilhelms kendskab til Nordeuropa samt den omstændighed, at tyngdepunktet i Europa var begyndt at forskyde sig mod denne del af kontinentet. Vilhelm har givetvis kendt kongens ambitioner, og som kejser ville

---

23. Inden for forskningen betragtes et dynastis ægteskabspolitik almindeligvis som en håndfast indikator for dets udenrigspolitik. Og når man ser, at visse af dynastiets ægteskabsalliancer fremhæves i beretningen om fortiden, er dette næppe tilfældigt. I *Heimskringla* nævnes for første gang i kildematerialet Harald Hårfagers mormoder Þyrrni, datter af Klakk-Harald, konge af Jylland. Hun er søster til Þyri Danmarkarbót, som var gift med Gorm den Gamle, danernes konge, som styrede Danevældet ved den tid. Med disse genealogiske angivelser afsluttes kapitel fem af *Hálfdanar saga svarta* (Aðalbjarnarson 1941–51, 1:89). Kapitlet indledtes med en længere og for øvrigt velkendt stamtavle, hvorefter Harald Hårfagers moder på sin fædrene side var af skjoldungeslægten (Einarsdóttir 1990). Oplysningerne om kong Haralds mormoders slægt er tydeligvis en tilføjelse, og man kan spørge sig, hvad Snorri har villet med denne konstruktion. Klakk-Harald omtales flere gange i de frankiske annaler. Hans rige lå i det sydlige Jylland og i områder svarende til Slesvig og Holsten. I de islandske annaler omtales han som den første missionskonge i Norden (Storm 1888, 98, 172, 456). Det fortælles i de frankiske annaler, at denne syddanske konge i året 826 med sin familie gik over til den kristne tro og blev kejserens vasal. —Det er således i Klakk-Haralds gamle kongedømme, at byen Lübeck ved midten af det tolvte århundrede bliver anlagt som afløser for Hedeby i Slesvig-Holsten og bliver et knudepunkt for transithandelen mellem Nordsøen og Østersøen. Ud fra en middelalderlig tankegang ville det have været en fjer i hatten for kong Håkon som norsk skytsherre for Lübeck, at det her drejede sig om et territorium, der omkring fire hundrede år tidligere havde tilhørt den norske kongeslægt, endda grundlæggeren af enevoldskongedømmet, Harald Hårfager. —Da Snorri skriver *Heimskringla* i 1230'erne, er "legen endnu god" imellem ham og kong Håkon, og i *Heimskringla* tilpasser Snorri bevidst flere linjer i sin fortidstolkning således, at de harmonerer med kong Håkons intentioner, herunder kontinuiteten inden for den norske kongeslægt bagud til Harald Hårfager.

Håkon få alle de rigsumiddelbare områder fra Heinrich Löwes vælde direkte under sig. Men vi ser, at Håkon er sine venners ven, og belønningen udebliver ikke, idet Friedrich II tilbyder ham skytsherredømmet over Lübeck. Norske diplomater er på vej til Italien for at forhandle om de formelle aspekter ved den norske konges overtagelse af byen, da kejseren dør sidst på året 1250, og hans søn vil ikke opretholde faderens aftale med den norske konge (Vigfússon 1887, 269–71).

Kong Håkon er nu blevet ført midt ind i europæisk storpolitik i skæringspunktet mellem to magter, der dybest set begge grunder deres magt på teser fra fortiden. Med baggrund i romerretten påkalder både paven og kejseren en universalitet i én gud, én kejser, én pave og én kirke. Friedrich Barbarossa lod sine retslærde udarbejde en doktrin om kejseren som *dominus mundi*, der, ifald den var blevet ført ud i livet, ville have givet kejseren politisk magt over kirken. Dennes svar var, at eftersom kejseren havde sin magt fra Gud, måtte paven være med til at vælge ham til kejser. Denne diskussion passede godt for den anden verdslige stormagt i Europa: England med dets omfattende besiddelser på fastlandet. Kong Henry II havde store aspirationer efter at blive tysk-romersk kejser (Hardegen 1905). Og for at styrke sin position fik han sin datter gift med Heinrich Löwe. Det lykkedes faktisk Henrys dattersøn Otto, greve af York, ved hjælp af engelske penge at blive kejser i konkurrence med Filip af Schwaben. Men sidenhen gav paven sin støtte til Hohenstaufen Friedrich, konge af Sicilien. Ved Friedrich II's søns død i 1254 opstår der en ny situation i Europa, og i de næste tyve år er der ingen alment godtaggen kejser.

Tidligere i nærværende artikel er prinsesse Kristins brudfærd til Spanien omtalt (44). Baggrunden herfor er, at man fra norsk side i efteråret 1255 sender diplomater til kong Alfonso af Kastilien, og de vender tilbage den følgende sommer ledsaget af en spansk udsending. Fra spansk side ønsker man en dynastisk alliance med det norske kongehus, og i efteråret 1257 sender kong Håkon sin eneste datter Kristin til Spanien for at ægte en af Alfonsos brødre. Bruce Gelsinger (1981) mener, at dette skridt fra Håkons side har sin grund i, at Alfonso straks ved Konrad IV's død har meldt sig som kejseremne. Alfonsos mormoder var fra Schwaben og var en Hohenstauffer, og han anser sig for retmæssig arving også til kongeriget Sicilien. I *Hákonarsaga* omtales i forbindelse med, at sendebudene fra Spanien drog hjem, at der var indgået en venskabsaftale mellem Norge og Spanien, således at Spanien ville kæmpe sammen med Norge, når det ikke drejede sig om krig med Frankrig, Aragonien eller England; og tilsvarende ville Håkon kæmpe sammen med Alfonso, hvis ikke det drejede sig om Sverige, Danmark eller England (Vigfússon 1887, 305). Følgelig var Tyskland stort set det eneste land, man gerne kunne kæmpe sammen imod. Tanken om, at Håkon skulle have optaget forbindelsen med Spanien for at blive regnet med blandt de store og førende ude i Europa, kan sikkert afvises. Antagelig har han håbet herigennem at få mulighed for at realisere sine svigtede forhåbninger om Lübeck og eventuelt større landvindinger i forbindelse hermed.

Hákonarsaga er, som tidligere bemærket, et af de første værker inden for norrøn historieskrivning, som i udstrakt grad har benyttet sig af dokumentarisk kilde-materiale. For det meste kender vi intet direkte til dette materiale og kan derfor ikke tage stilling til, hvorledes Sturla gør brug af sådanne skriftlige kilder. Igen bliver det Vilhelm af Sabina, som giver os mulighed for at kikke lidt indenfor i historikerens værksted hos Magnus Lagabøter og Sturla Þórðarson.

Ved afslutningen af sit ophold i Bergen udfærdigede kardinal Vilhelm to forordninger, henholdsvis den 16. og 17. august, som begge er bevaret in extenso. Den anden forordning vedrører forskellige samfundsmæssige forhold, og det er tydeligt, at kardinalen har sat sig godt ind i det norske folks levevilkår i flere henseender. Sturla gengiver i *Hákonarsaga* de fleste af legatens påbud fra forordningen af 17. august. I den første forordning beskæftiger Vilhelm sig ret indgående med kompetancefordelingen mellem konge og kirke i det norske samfund; men Sturla medtager ikke noget af dette. Det hedder i sagaen: “Margar skipanir görði kardináli, þær er eigi fær hér allar talt” [Kardinalen gav påbud i mange sager, men ikke alle er nævnt her] (Vigfússon 1887, 251; Helle 1972, 144–49).

At Sturla undlader at medtage indholdet af dokumentet af 16. august er meget forståeligt, når man ser på udviklingen inden for kirken i den nærmeste eftertid. Den omhandlede forordning blev ratificeret af paven, og det er sikkert med den som hjemmel, at korsbrødrene i Trondheim vælger Einar smjörbak til ærkebiskop i 1253 uden nogensomhelst forudgående drøftelse med kongen, som misbilligede Einars kandidatur. Og den nye ærkebiskop indsættes af paven i sit embede uden kongens sædvanlige anbefaling. Samme fremgangsmåde benytter kirkens folk påny i 1258 ved nybesættelsen af Hamar bispedømme. Men nu har kong Håkon fået nok; han annullerer bispevielsen og gennemtvinger indsættelsen af sin egen kandidat til embedet. Ved næste bispevalg, som gælder Hólar-bispen Brandr, har ærkebispen og korsbrødrene taget ved lære og indhenter nu kong Håkons samtykke. Havde Sturla og kong Magnus ladet forordningen af 16. august, der giver den norske kirke en temmelig autonom status i kirkelige anliggender, komme med i sagaen, så ville Håkons fremgangsmåde fremtræde som egenrådig og kirkefjendsk og som en overtrædelse af denne forordning. Vi har her at gøre med tildragelser fra de sidste ti år forud for sagaens tilblivelse. De to mænd, som stod bag forfattelsen af *Hákonarsaga*, har på historieskriveres gængse vis været udpræget selektive; og det, som man vælger fra, betinges i mindre grad af hensyn til forholdene i selve den tid, der skildres i sagaen, end af hensyntagen til, hvad der siden skete i den umiddelbare eftertid.

Det var Magnus Lagabøters ønske, at hans fader skulle fremstå så godt som muligt i sit eftermæle. Som nævnt (44) var kong Magnus influeret af *Kongespejlet*, og heri er der en allegori om magtfordelingen mellem konge og kirke, billedliggjort sideordnet som to haller på jorden (Jónsson 1920, 283–89). I sin landslov har Magnus ligeledes fra *Kongespejlet* optaget allegorier symboliserende barmhjertighed og mis-kundhed — temmelig fjerne begreber set ud fra gammel germansk retsopfattelse. Også i sin fredspolitik var Magnus influeret af samme værk, hvor den traditionelle kristne

fredsideologi stilles stærkt i relief mod den forudgående lange periode, der af gejstligheden blev betragtet som en ufredstid (se nedenfor, 70–71). Den største vanskelighed for Magnus i tegningen af faderens eftermæle var at få dennes militante udenrigspolitik hvidvasket. Men det er ikke uden omkostninger, når Magnus Lagabøter vil modellere faderens fremtoning efter sit eget ideal som en fredsfyrste. Den glørværdige hovedperson i *Hákonarsaga* får, som fremhævet tidligere i nærværende artikel, noget handlingslammet og uvirkeligt over sig, og billedet af kongen står i grell modsætning til begivenhedsforløbet i hans saga. Kong Sverrir prægede udformningen af sin saga, og det samme gælder om Magnus Lagabøter selv. Men dette blev ikke tilfældet for Håkon Håkonssons vedkommende. Utvivlsomt ville han have sat pris på sin saga, når det gjaldt pragt og storslåede ceremonier; men måske ville krigerkongen i andre henseender have foretrukket Sturlas digte fremfor prosateksten, hvortil de danner et vigtigt supplement.

Også i sine handlinger tog Magnus Lagabøter afstand fra faderens aggressive udenrigspolitik. Kong Magnus tager initiativ til fredsforhandlinger med den skotske konge, og da denne efter få års forløb ikke overholder aftalen om betaling af en årlig afgift, gør Magnus intet tilløb til at få sagen bragt i orden. Over for Danmark fører han en forsigtig fredspolitik, og hans viljestærke dronning må vente til sønnens regeringstid med at søge at få rådighed over sit arvegods i Danmark. Når det gælder Sverige, spiller Magnus en meget aktiv rolle som mægler i den svenske brødrestrid. At hele denne nye fredsskabende politik i høj grad er udslag af Magnus Lagabøters personlige holdninger og beslutninger, ses af den udvikling, som følger efter hans død. Og havde man ventet med at tegne Håkon Håkonssons eftermæle til hans sønnesønners tid, da er det ikke sikkert, at denne kraftfulde storkonge i så høj grad var blevet karakteriseret som den fredselkende fyrste.

Næsten umiddelbart efter kong Magnus' død i 1280 finder en omvæltning sted. Den eftergivende politik over for kirken ophører, og den tidligere aktive udenrigspolitik, som helt var sat i stå, bliver nu genoptaget. Rigsstyret for dronning Ingeborgs mindreårige søn Erik og ikke mindst dronningen selv genoptager resolut tråden, som Håkon Håkonsson slap ved sin død i 1263. Tidligere planer om et ægteskab mellem kong Erik og datteren af Alexander III af Skotland føres ud i livet allerede året efter. Ægteskabstraktaten af 1281 findes bevaret i original i Register House Edinburgh og er et usædvanlig interessant dokument, fuldt af detaljer om alverdens tænkelige muligheder. Men det korte af det lange er, at traktaten etablerer kvindelig arvefølge samt primogenitur også på spindesiden. Dette dokument er ret beset en unionstraktat mellem de to lande, idet kong Alexander og de skotske stormænd, som undertegnede dokumentet med deres segl, gør Margrete — nu Norges dronning — til enearving til Skotland.²⁴ Den norske arvefølge lå jo klart fastlagt i

24. I ægteskabstraktaten af 1281 mellem Margrete Alexandersdatter og Erik Magnusson fastsættes der en medgift på 14.000 mark i sterling sølv at udbetale i fire årlige rater; og tilsvarende skal bruden fra brudgommens side få overdraget jord i Norge til en værdi af 14.000 mark. I forbindelse med disse betalinger er det ikke uden interesse, at ifølge Matthaeus Parisiensis skete alle mellemstatlige betalinger dengang i en interna-

tronfølgelovene af 1273 med deres outrerede arvefølgereregler i op til tretten led. Og ved kong Alexanders død i begyndelsen af året 1284 gøres det norsk-skotske kongepars eneste barn til Skotlands regerende dronning (Barrow 1965, 3–4, 19–22). Men de udenrigspolitisk initiativrige nordmænd gør også tilnærmelser til den engelske konge og dennes søn Edvard, og den lille pige—nu arving til både Skotland og Norge—påtænkes forlovet med den engelske kronprins. En genoplivelse af nordsøimperiet tegner sig i horisonten. Men da “the Maiden of Norway” druknede, faldt disse perspektivrige planer til jorden (Barrow 1965, 38–42).

At man fra norsk side alligevel holdt fast ved forbindelsen med Skotland, ses af, at Eriks næste dronning også blev hentet derfra. Men man lå så sandelig heller ikke på den lade side, når det gjaldt det uafklarede forhold til Danmark, som kong Magnus havde ladet ganske urørt. Man drager på store, truende ledingstogter og griber aktivt ind i den danske indbyrdesfejde, hvorved flygtede danske stormænd får fristed og støtte i Norge. Efter Håkon Magnussons tronbestigelse i 1299 kan man sige, at han fuldbyrder mønstret fra farfaderen, når det gælder den nordiske politik. Han lægger ud med at forlove sin étårige datter med sveahertugen Erik. Formålet er det gammelkendte: at få overtaget over arvefjenden Danmark. Og Håkons aktive udenrigspolitik kredser om dette mål igennem hans tyve år som konge. Resultatet bliver, at hans dattersøn arver Norge og vælges til Sveriges konge. Håkon Håkonssons hjertesag—udenrigspolitikken—blev således videreført af begge hans sønnesønner. Havde han kunnet læse sit eftermæle i sønnen Magnus Lagabøters version, ville han måske være blevet lidt skuffet over, at det heroiske, som gerne præger billedet af en hærfører, ikke blev ham til del i bogens verden. I virkelighedens verden derimod førte kongerne Erik og Håkon deres bedstefaders storværk videre, og det ville den gamle konge trods alt nok have syntes var det vigtigste.

Fortid—samtid—eftertid

Historien som fortidsopfattelsen hos den enkelte menneskegruppe—det være sig en slægt, en egns beboere, en etnisk gruppe eller et centralt styret samfund—udgør gruppens eksistentielle rødder og forsyner dens medlemmer med noget af det vigtigste i tilværelsen: fortællingen om deres baggrund og oprindelse. Denne opfattelse af fortiden er ikke en objektiv og afbalanceret udredning af gruppens fortidige virkelighed, men er påvirket af mangfoldige hensyn; og det er bemærkelsesværdigt, i hvor høj grad samme fortid kan vedblive med at ændre karakter og indhold i henhold til de skiftende slægtleds syn og behov, fordi det viser sig, at vi alle er fanget af vor egen samtid. Det er derfor en illusion at tro, at vi ved selv de skarpsindigste metoder entydigt skulle kunne genskabe en given fortid. Vi må som regel sande, at hvert møde med fortiden kompliceres af historiens forskelligartede mekanismer. Det,

---

tionalt accepteret mønt. I kontrakten udtrykker skotterne manglende tillid til den norske mønt, og dette var næppe uberettiget (Lunden 1976, 366–68).

som skaber historien, er eftertidens vurdering eller — mere populært udtrykt — “historiens dom”. I de samtidigt skrevne værker udebliver netop dette vigtige samspil mellem samtidige informationer og eftertidens opfattelse af dem.

Som tidligere fremhævet er historikeren som regel meget tidsbundet og må som oftest arbejde med fortiden anskuet ud fra sin egen samtid; men det bliver især eftertiden, som gør brug af frugterne af hans flid. Meget af det, som historikeren befatter sig med, er konstellationen mellem nuet og et “dengang”. Begreberne fortid, samtid og eftertid er af grundlæggende betydning inden for det historiske virkefelt og bidrager i høj grad til fagets karakteristiske relativitet. Ikke mindst derfor er iagttagelsen af den enkelte historikers udkigspost så betydningsfuld ved vurderingen af hans værk. Hyppigt læser vi i forordet hos middelalderlige forfattere, at de skriver deres værk, så eftertiden skal vide besked om, hvad der skete i tiden forud. Bagved dette formål ligger dog ofte, at der er noget i den forgangne tid, som skal manifesteres med henblik på eftertiden, eller som tværtimod skal forties for at skabe glemsel derom. Vor egen tids forskningsretning prioriterer objektivitet højt, men synes ikke at have taget tilstrækkeligt højde for, at et og samme kildemateriale kan afgive forskellige sandheder helt afhængig af vor fortolkning.

Fra arilds tid har opgaven for en “fróðr” mand eller en “historicus” været at bevare og formidle en tradition skabt af og opfattet kollektivt af en gruppe mennesker. Den kollektive memoria gengav i høj grad den fremherskende opinion og var kun censureret “nedefra” i den forstand, at det, som ikke blev godtaget bredt af folket, ikke levede videre som del af traditionsskatten (Einarsdóttir 1990, 297–99). Med den nye teknik, skriften, kunne en historicus i nogen grad gøre sig fri af den kollektive memoria; men han vedblev med at være en vigtig formidler af traditionens mange aspekter, om end hyppigt begrænset af hensyn til verdslige eller kirkelige instanser. I det nittende århundrede begyndte i store dele af Vesterlandet en udvikling, hvorved traditionens forvaltere så at sige trådte i en ny religions tjeneste og blev videnskabsmænd; i forbindelse hermed blev den kulturbetingede del af historiestudierne overladt til litteraterne (Einarsdóttir 1992a, 410–11).

Lige så længe der har været mennesker, har der været en tradition at tage vare på; men med de nye tider skulle denne nu forvaltes af akademiker-historikere. Oven i de gammelkendte mekanismer, som traditionen, alias historien, kan opvise generelt, blev faget nu tilført en udefra kommende, normgivende behandling — en metode med forbillede i naturvidenskaberne. Historie skulle nu helst gøres til en objektiv og eksakt videnskab — ideelt på linje med teoretisk fysik og matematik. Den grundlæggende formel herfor hed kildekritik, en term, som benyttes den dag i dag inden for vort fag, se eksempelvis Villaume 1994, 50–51. Kildekritikken indebærer, at vi skal finde frem til objektive sandheder ved at deducere sikre fakta på grundlag af kildematerialet; og en vigtig nøgle hertil er graden af samtidighed i kildernes nedtegnelse af oplysningerne. Vi møder derfor udtalelser som: kendsgerninger taler for sig selv; men ved nærmere iagttagelse må det erkendes, at fakta ikke taler, før en given eftertid har givet dem mæle. Til belysning heraf har jeg udvalgt tre eksempler på sikre fakta: I

en inskription på en dansk runesten står, at Svein døde i Østerled. I en notits i den ældste svenske annal hedder det under et bestemt år, at et slag blev udkæmpet ved Lena. Og den islandske *Skálholtsannáll* bringer under adskillige år i første halvdel af det fjortende århundrede notitser om vejrliget, også når dette var normalt.

Hver af disse tre temmelig vilkårligt udvalgte meddelelser er i sin tid blevet gjort til genstand for ret samtidig nedtegnelse; men som de foreligger uden for sammenhæng og fortolkning er sådanne faktuelle oplysninger kun lidet givende. Dertil kommer, at vi ofte vil benytte fakta hentet fra kilderne meget anderledes, end disses samtid ville have gjort. Vi må derfor sande, at vor fortolkning af sikre kendsgerninger er lige så tids- og samfundsbetingsbetet som vor vurdering af fortiden i det hele taget. Det er et paradoks, at også når vi inden for faget historie ønsker at være så objektive og eksakte som muligt, forbliver vore resultater alligevel relative. Fra Einsteins relativitetsteori er vi bekendt med, at resultatet af eksempelvis en tidsmåling afhænger af den hastighed, hvormed observatøren bevæger sig. Når, som i historieforskningen, den tilstræbte eksakthed styres af mennesker, bliver resultatet — målingen eller vurderingen — også menneskebetingsbetet, og dette forbliver et dilemma, vi ikke kommer ud over. Selv i matematikken, som i sin abstrakte form er en ren tankebygning, er de opnåede resultater (teoremer) relative, idet de er deduceret ud fra nogle grundlæggende, ubeviselige påstande (aksiomer) omhandlende undefinerbare begreber. Den engelske filosof Bertrand Russell har sammenfattet dette ved at sige, at matematik kan defineres som den videnskab, hvori vi aldrig ved, hvad vi taler om, eller hvorvidt det, vi siger, er sandt.

I bestræbelsen på at opnå sikre resultater inden for studiet af fortiden har man tillagt samtidige oplevelser stor betydning. I gryet af europæisk historieskrivning udgjorde øjenvidner en så vigtig forudsætning for sandhedsværdien, at det kunne drages i tvivl, om det, man ikke havde set, nu også var sket. Dette kunne undertiden afføde konstruktioner af simulerede øjenvidner. — Men er nu øjenvidneskildringer en så sikker vej til sandheden? Den danske jurist Eva Smith har viet dette spørgsmål dybtgående studier. I rettergangssammenhæng, hvor øjenvidner såvidt muligt ikke er part i sagen, har disse vist sig enkeltvis at yde et overraskende skrøbeligt vidnesbyrd. Et menneske opfanger ikke en oplevet hændelse i dens helhed — oplevelsen bliver mere eller mindre fragmenteret og desuden påvirket af den pågældendes personlige forudsætninger og interesser. Eva Smith belyser dette ved at referere et forsøg, hvor deltagerne enkeltvis får forevist et billede, som de kort efter får at se igen; og da kunne kun en fjerdedel af forsøgspersonerne genkende det som værende det samme billede. Usædvanlige eller dramatiske situationer påvirker øjenvidnet således, at det bliver ret tilfældigt, hvad der huskes, og ofte glemmes endog tilstedeværende personer. Et menneske er som regel forudindtaget i forbindelse med en iagttagelse, hvorfor denne let kan blive opfyldt med personligt prægede elementer. Dette vil i grunden sige, at der allerede i det primære stadium af et øjenvidnes oplevelse sker en vis — måske ubevidst — tildigtning til hukommelsen (Smith 1986).

Bevæger vi os til det næste trin i processen, hvor en jurist eller en historiker udspørger et øjenvidne, så møder man den anden faldgrube, nemlig at den spørgende part uvilkårligt påvirker vidnet og dermed også de svar, han får; thi spørgsmålene afspejler nødvendigvis en vis forhåndsantagelse om det skete, og en historiker vil derfor naturligt relatere vidneudsagnet til sin egen erfaringsverden.²⁵ Det er også af interesse for historikere at bemærke juristernes erfaring med gentagne afhøringer af det samme vidne, nemlig at ved gentagelserne begynder vidnet efterhånden selv at tro mere fast på sin “historie”. — Det er ikke så længe siden, at man f.eks. i dansk retspraksis anså et vidnes manglende hukommelse om en tildragelse som ensbetydende med, at vidnet ikke havde været til stede, da hændelsen indtraf—en konklusion, som ikke er så forskellig fra toneangivende historikers tese om, at det ikke set heller ikke var sket.

Efter denne rundtur til andre fag er det selvfølgelig spørgsmålet, hvad man så skal betragte som et godt og pålideligt vidne, og det bedste svar herpå må nok i al sin enkelthed være: et sandfærdigt og et forsigtigt analyserende menneske uden påviselig egeninteresse i de skildrede situationer. Og her er det interessant at bemærke, at i historieskrivningens gry i det nordligere Europa var sandheden netop forbundet med sandfærdige menneskers udsagn. At de gamle kolleger var kloge nok, må vi erkende i betragtning af, at alle vurderinger er skabt af mennesker og dermed i sidste instans af den tradition, som disse er børn af. Vurderinger af historiske fakta bliver således primært tids- og samfundsskabte konstruktioner.

Om historikerens skarpe sondring mellem primære og sekundære kilder må det siges, at en sådan éndimensional generel skillelinje er af tvivlsom værdi ved bedømmelse af kildeudsagn. I lighed med juristen er det klogt at overveje—og da især når det gælder fjerne tider—om nu også enkelte udvalgte bevistyper skal være så udslagsgivende for vurderingen, eller om ikke vi snarere skulle blive lidt mere fleksible, når det jo dog til syvende og sidst handler om en subjektiv vurdering—ligesom i den af mennesker befolkede retssal.

Til nærmere belysning af disse generelle betragtninger vil jeg inddrage to eksempler på, hvorledes en historiker kan reagere ved en lignende opgave, som den Sturla Þórðarson havde i forbindelse med *Hákonarsaga*. Jeg har hertil valgt værker af to klosterfolk: Theodoricus Munk og Beda Venerabilis. I Trondheim skrev Theodoricus henimod 1200 en kortfattet historie omhandlende de norske konger fra Harald Hårfager til og med Sigurd Jórsalafari. I prologen til *Historia de antiquitate regum Norwagiensium* gør forfatteren rede for de vanskeligheder en historiker står overfor, når han næsten intet skriftligt materiale har at bygge på,²⁶ og i værkets

25. Eva Smith (1987, 1991) har belyst, hvorledes både forsvarer og anklager i høj grad øver indflydelse på, hvad vidner får lejlighed til at fortælle om, og disses i forvejen fragmentariske erindringsbilleder bliver derved yderligere afgrænset af den virkelighed, som de skal indpasses i under samspillet i retslokalet.

26. Theodoricus er den første norrøne historieskriver som fortæller, at han har benyttet den store islandske skat af skjaldedigte. Han har kendt og benyttet både Sæmunds og Aris værker, især den førstnævntes værk om de norske konger. Ligesom Theodoricus må også Sæmund have tilhørt benediktinerordenen. Se Guðnason 1977; Andersson 1979; Lange 1989, 13–133.

afslutning understreger han, at det, som han har fortalt, har han fået meddelt af andre, uden selv at have oplevet de skildrede tildragelser (Storm 1880, 3–4, 6–7, 68). Theodoricus, der skrev sin saga midt i 1180'erne, slutter sin fortælling allerede ved 1130, altså netop ved den tid, da han havde haft mulighed for at give egne samtidige skildringer.²⁷ Han begrundet dette valg med at opregne en del uhyrligheder, som fulgte med Harald Gilles ankomst til Norge omkring 1130.

Allerede Theodoricus' baggrund som munk i Trondheim er oplysende for hans orientering. Desuden giver dedikationen til den mægtige ærkebiskop Øystein et vigtigt fingerpeg om forfatterens stillingtagen i dagens politik. Både stedet og tiden for tilblivelsen af *Historia de antiquitate regum Norwagiensium* siger meget om situationen, værket er blevet til under. Det er næppe nogen overdrivelse at anskue denne norgeshistorie som udsprunget i skyggen af kong Sverrir. Baggrunden må være at finde i Trondheim—som Theodoricus i øvrigt betegner som bispens by—i årene efter Øysteins hjemkomst i 1183 fra sit frivillige eksil i England. Kong Sverrir har vundet over Erling Jarl og dennes søn kong Magnus og har sat sig fast i størstedelen af Norge. I Trondheim, dengang en ganske lille by, må der ved midten af 1180'erne have hersket en skæbnemættet atmosfære. To benediktinermunke, Theodoricus og abbed Karl Jónsson fra Þingeyrar, sidder i byen i netop disse år og befatter sig med historieskrivning; den førstnævnte skriver om fortidig norsk historie, den anden om samtiden. De har hver sin opdragsgiver, som ligeledes er kirkens mænd; den ene er ærkebiskop Øystein, også en benediktiner; og den anden er præsten Sverrir—nu Norges konge—elev og fostersøn af en af Øysteins lydbisper, Hroi af Kirkebø. Ordensbrødrene Theodoricus og Karl må have været tilknyttet Trondheims dengang eneste kloster, som tilhørte benediktinerordenen.

Fra prologen til *Sverris saga* ved vi, at kong Sverrir censurerede og bestemte over indholdet af Karls samtidshistorie (Indrebø 1920, 1). I netop disse år herskede der fred og fordragelighed mellem Norges enekonge Sverrir og ærkebispen. Efter

27. Som en terminus post quem for denne sagas tilblivelse har man taget året 1177. Hyppigt læser man inden for forskningen, at Theodoricus skulle have omtalt et slag, som Birkebeinarne udkæmpede i Trondheim og henført dette til 1176 eller 1177. Men dette er urigtigt. I kapitel 31 af *Historia de antiquitate regum Norwagiensium* omtales Magnus Barfod, herunder hans togt til Orknøerne, og i den forbindelse opregnes en del stormænd, som havde deltaget heri. En af disse var Úlfr Hranason, broder til Sigurðr, som var fader til den Níkolás, som Øystein "infelix tyrannus" dræbte i bispebyen Nidaros [quem Oustein infelix tyrannus occidit in Nidrosiensi metropoli] (Storm 1880, 63). Det er imidlertid i *Heimskringla* at vi får nærmere besked om disse tildragelser. Det fortælles i *Magnúss saga Erlingssonar*, at Níkolás Sigurðarson rådede for befolkningen i Trondheim. Birkebeinarnes anfører Øystein Meyla kommer dertil med sine mænd. Her bliver han udråbt til konge og får stor tilslutning, og i denne forbindelse fælder han Níkulás (Aðalbjarnarson 1941–51, 3:414). Ydermere er der på dette punkt ingen oplysninger af tidsmæssig art hos Theodoricus, som på det kronologiske område er inkonsekvent og generelt lidt oplysende. Dateringen af dette slag til efteråret 1176 og af Øysteins død til det følgende år kan vi imidlertid udlede nøjagtigt på grundlag af Snorris oplysninger. I den sidste tredjedel af *Heimskringla* nøjes Snorri ikke med at benytte den islandske indre relative kronologi, men anfører derudover flere gange kombinationen af en messedag og ugedagen derfor, hvilket giver os en de facto årstalsdatering af begivenheden. — Som en terminus ante quem for Theodoricus' værk har vi ærkebiskop Øysteins død en af de første dage i 1188. I prologen til værket udtrykker forfatteren håb om, at ærkebiskoppen må leve længe endnu til gavn for den hellige kirke (Storm 1880, 4). Om tilblivelsestidspunktet henvises i øvrigt til Gudrun Langes udredning heraf (1989).

sin afgørende sejr i 1184 opholder Sverrir sig om vinteren fast i Trondheim, og just i disse år er han indstillet på at komme til forståelse med kirken. Af *Sverrissagas* første del ses det, at Sverrir i vid udstrækning vælger at basere sin kongsret på idonitetskravene i Øysteins tronfølgereregler af 1164.²⁸ —Hvorledes situationen er i den besejredes lejr, kan vi fornemme hos Theodoricus, både i prologen og i epilogen. Som regel udføres historieskrivning på sejrherrenes vilkår; men her er det den besejrede, som kommer til orde. Han fortæller om den gode fortid frem til 1130 og vælger intet at sige om den tidsalder, der fulgte efter—den onde fortid. I *Historia de antiquitate regum Norwagiensium* mærkes det, at den bitre strid og nederlaget til kong Sverrir ikke er glemt, men gemt under tavshedens dække.

Theodoricus fortæller i prologen, at han vil sende sit værk til Øystein til gennemlæsning, idet han ved, at ærkebispens ikke vil mangle den rette kyndighed til at bortskære alt overflødig, men heller ikke vil være uden velvilje til at godkende alt, som er rigtigt fremstillet (Storm 1880, 4). Man må altså formode, at det værk, vi kender i dag, er blevet godkendt af Øystein. I sagaens afsluttende kapitel fortælles om Sigurd Jørsalafaris død; men det hedder, at forinden var Harald Gille—kong Sverris farfader—kommet til Norge med et noget tvivlsomt krav på en del af riget. Her vælger Theodoricus imidlertid at slutte sin fortælling med den begrundelse, at det er uværdigt at videregive mindet til eftertiden om alle de forbrydelser, drab, falske eder og frændemord som herefter blev begået; folket vanærede hellige steder, gudsforagten bredte sig, og der opregnes yderligere ugerninger.²⁹ I al beskedenhed undskylder Theodoricus sit værk; men han har gjort det så godt, han formåede. Og ligesom i forordet fremhæver han påny i afslutningen, at han har fortalt om disse tildragelser uden selv at have oplevet dem (“*Pauca haec de antecessoribus nostris rudi licet stylo, ut potui, perstrinxi, non visa sed audita retractans*” [Storm 1880, 68]). Det synes at være ham magtpåliggende at forsikre læseren om, at han er fuldstændig upartisk over for bogens indhold.

Næsten to generationer efter Theodoricus får vi den samme periode beskrevet i to historiske værker, hvori kirken kun har ringe plads i fremstillingen, nemlig i Fagrskinna og *Heimskringla*. Disse to samlingsværker over de tidlige norske konger dækker med udførlige beretninger det tomrum i norgeshistorien, som Theodoricus

28. Tiden for abbed Karls ophold i Norge kender vi nøje fra tidsskalaen i *Prestssaga Guðmundar Arasonar*. I sagaen om kong Sverrir ser vi tydeligt, hvorledes denne opbygger en kirkelig ideologi til begrundelse for sin legitime adkomst til den norske krone. I første del af sin saga er Sverrir Guds udvalgte, og han besejrer sine modstandere, fordi det er Guds vilje. Efter bruddet med kirken under ærkebiskop Erik ses det i sagaen, at Gud på det nærmeste forsvinder fra argumentationen for Sverris kongsret. Nu bygger han primært sin kongsret på, at han er en kongesøn af blodet. Som veluddannet præst er Sverrir i stand til at benytte kirkens ideologi, både når den skal tjene kongens sag og også når kirken skal modsiges, som det viser sig sidenhen, bl.a. i *En tale mod biskopperne*. Se Einarsdóttir 1981.

29. “*Nos quoque hujus schedulae hic finem facimus, indignum valde judicantes memoriae posterorum tradere scelera, homicidia, perjuria, parricidia, sanctorum locorum contaminationes, Dei contemptum, non minus religiosorum depraedationes quam totius plebis, mulierum captivationes et ceteras abominationes, quas longum est enumerare*” (Storm 1880, 67).

valgte at efterlade under henvisning til den tids ufredelige og ulyksalige karakter. Såvel i Fagrskinna som i *Heimskringla* fremstilles perioden 1130–77 derimod som en god og lykkelig fortid.³⁰ I denne sammenhæng er det imidlertid værd at hæfte sig ved, at disse to sagaer må betragtes som talerør for hver sin gren af den norske kongeslægt. Af Fagrskinnas beretning fremgår, at man her holder med Harald Gilles slægt på den norske trone og dermed også med kong Sverris efterkommere. Snorris islandske baggrund rummer derimod et slægtskab med Sigurd Jórsalafari og dennes efterkommere.³¹ Snorris vurdering af det nævnte tidsrum må

30. Det er en grundlæggende holdning i Fagrskinna, at den megen ufred i Norge dengang affødtes af Erling Jarls hårdhændede og ulovlige fremfærd. Som eksempel på, hvorledes man fortolkede det historiske forløb i 1160'erne, kan tages Fagrskinnas kap. 108 (Einarsson 1985, 347–50). Den lille Magnus er nu blevet konge, og faderen Erling forestår for det meste styret. Det berettes så, at Erling udfoldede megen nepotisme til fordel for sine slægtninge og skænkede mange af dem jordegods m.v. Stormændene blandt sine fjender drev han i landflygtighed, og dette var årsagen til, at hans rige blev udsat for så voldsom hærgen. De høvdinge, som havde været hos kongerne Hákon og Sigurd, flygtede til Danmark eller Götaland, og herfra for de frem med ufred, især i Viken. Det er også med bitterhed at Fagrskinna fortæller, at en af Erlings mænd stod bag drabet på Sigurd Munn, kong Sverris fader. Kun i denne saga gives der en udførlig beretning om, hvorledes jarlen på grusom vis lod dræbe drengen Harald, en halvbroder til kong Magnus og søn af Kristin Kongemoder og kong Sigurd. — Fagrskinnas tilblivelse henføres almindeligvis til Trondheim. Et andet, men ret kortfattet samlingsværk, *Ágrip af Nóregskonunga sögum*, menes at være skrevet samme sted et par årtier tidligere. Det er kirkeligt inspireret og tydeligvis influeret af Theodoricus' værk. *Ágrip* når imidlertid kun frem til ind i 1150'erne (Einarsson 1985, 1–54).

31. Snorri er den sidste historiker, som har skrevet et samlingsværk over de norske konger, og han synes at have været bekendt med det allermeste af den tilgængelige litteratur om emnet. Når det imidlertid gælder den tidsalder, som Theodoricus afstod fra at berette om, har Snorri udover den foreliggende litteratur også indhentet megen viden om norske forhold og historie i den nævnte periode fra nært hold under sin opvækst på høvdingesædet Oddi. Sæmundr Frodes søn Loptr havde under en rejse til Norge ægtet en norsk kvinde Þóra, datter af kong Magnus Barfod (Jóhannesson, Finnbogason og Eldjárn 1946, 1:51). Ifølge *Oddaverja-annalen* døde hun i 1176 (Storm 1888, 476), dog i 1175 ifølge *Annales regii* og *Flat-annalen*. Da hendes fader døde i 1103, må Þóra kongedatter—som hun kaldtes i Island—have nået en høj alder. Under sine mange år som húsfreyja i Oddi synes Þóra at have opretholdt forbindelsen med sit fædreland, idet der i *Heimskringla* berettes om hendes og Lopts søn Jón, der som elleveårig var i Kongehelle hos en præstefamilie “at föstri ok uppfœzlu” (Aðalbjarnarson 1941–51, 3:288). Jón blev siden goðorðsmann efter sin fader, og vi møder ham igen i kongesagaen i sommeren 1164, da han overværede sin nære slægtning Magnus Erlingssons kroning i Bergen. Jón Loptsson var født i 1123, og hans moder har nået at være Sæmundr Frodes svigerdatter i mange år. Det er værd at bemærke, at den norske kongedatter havde kongekrønikeskriveren Sæmundr til svigerfader og historikeren Snorri til (foster)sønnesøn: Begge skrev om hendes forfædre. Snorri kom som treårig til Oddi i 1181 og forblev dér, indtil han var næsten tyve år gammel. Igennem hele det tolvte århundrede havde Oddafamilien en nær og vedvarende forbindelse med Norge. I digtet *Nóregs konungatal* fra 1190 ses, hvor slægtsbevidst man var, og hvor glad man var for forfædrene—de norske konger (Jónsson 1912–15, 1:575–590). De første 72 vers af digtet er en opregning af kongerne, og det konstateres, at nu er det Sverrir, som sidder på tronen. De sidste ti vers handler mere specifikt om Jón Loptssons nærmeste slægt. Det fortælles her, at Magnus Barfods datter hed Þóra; hun var søster til en fyrste (Sigurd Jórsalafari), og hun blev gift med en ætstor mand. Det hedder, at i en lykkelig stund kom kongens prægtige, ædelsindede datter til Island til stor lykke for islændingene, og det anføres, at kongesøsterens eneste søn Jón levede efter hende. Þóra Kongedatter, húsfreyja i Oddi, indtager i det hele en meget fremtrædende plads i digtet; og hun bidrager i den grad til at kaste glans over Oddaslægten, at et ægteskab mellem hendes søn Jón og Orknøjarlens datter stod til forhandling. Men når man inden for forskningen diskuterer Snorris kilder, nævnes hun ikke. Rigtig nok er kongesagaerne patriarkalske; men heller ikke inden for moderne historieforskning har man påskønnet kvinder som vidner eller “hjemmelsmænd”. Snorri var dog en undtagelse—han var vist kun alt for godt bekendt med, hvorledes kvinderne trak i trådene i historiens skæbnestunder.

derfor blive tungtvejende, hvilket også understreges af omstændighederne bag *Heimskringlas* tilblivelse, idet Snorri sidder ude i Island og skriver sit værk på eget opdrag og for egne midler. Snorri har også opfattet denne tid som temmelig fredsommelig, og på adskillige steder i kongesagaen fremhæver han, at netop da blomstrede riget, og befolkningens kår var særlig gode.³²

Går vi omkring to decennier frem i tiden efter Snorri, møder vi i *Kongespejlet* — et i Norge forfattet værk — en lige så moraliserende holdning over for den omhandlede periode, som den Theodoricus gav udtryk for. I Kongebalken diskuteres forholdet mellem konge og kirke indgående, og disse to til dels konkurrerende samfundsmagter præsenteres her mest ved forklaringsrammer hentet fra Det gamle testamente (Jónsson 1920, 94–289). *Kongespejlets* forfatter er meget belærende, og værket er formet som en samtale mellem fader og søn. Faderen finder det vigtigt, at eftertiden får besked om denne tidsalder, da det var uår for landet såvel som for folket. Hans udlægning af disse forhold er, at enekongedømmet er det eneste rette styre af et land, og eftertiden skal advares imod, at sådanne tilstande med flere konkurrerende konger kommer igen.

Kongespejlets forfattelsestid sættes gerne til midten af det trettende århundrede, altså langt ind i Håkon Håkonssons regeringstid, da konge og kirke havde fundet nogenlunde fodslag.³³ Værket menes at være blevet til i højkirkelige kredse. Fra samme kant skrev den danske munk Saxo omkring 1200 sin danmarkshistorie, og også han omtaler den omhandlede tidsalder i Norge som en ufredelig og ulykkelig tid for befolkningen, og han fremhæver især kirkens sørgelige tilstand dér. Saxo var grundigt indoktrineret imod kong Sverrir, idet den landflygtige ærkebiskop Erik havde opholdt sig i flere år hos Absalon i Lund.³⁴ De kirkeligt influerede skrifter af

32. Det negative syn på Harald Gille og dennes efterkommere, som Theodoricus giver udtryk for og som Saxo udpensler, er ikke i overensstemmelse med Snorris fremstilling. Et eksempel haves i *Haraldssona saga* kap. 21, hvor Snorri giver en slags situationsbillede af forholdene i 1140'erne og herunder betoner, at der var god fred, især medens Harald Gilles tre sønner holdt fælles hird (Aðalbjarnarson 1941–51, 3:330). Og længere fremme i *Heimskringla* i *Magnúss saga Erlingssonar* kap. 10 hedder det generelt om forholdene i Norge i 1160'erne, at da stod Norgesvældet i megen blomst, og landets bønder var rige og uvante med ufred (Aðalbjarnarson 1941–51, 3:385). — Som anført ovenfor repræsenterer Fagrskinna og *Heimskringla* hver sin gren af den norske kongeslægt, og det er derfor værd at bemærke, at *Sverrissaga* giver kong Magnus lovord med på vejen, ligesom det fremhæves, at folk holdt mere af Sigurd Jórsalafaris slægt end af Harald Gille og dennes efterkommere, altså Sverris egen familie. Tilsvarende møder vi i *Heimskringla* ingen kritik under omtalen af Oddaslægtens modstandere på den norske trone. I sin sædvanlige narrative stil blander den psykologisk interesserede Snorri lys og skygge inden for Gille-familien.

33. Se Bagge 1987 om tidspunktet for *Kongespejlets* tilblivelse og dets placering i europæisk litteratur.

34. I den fjortende bog af sin danmarkshistorie beretter Saxo en hel del om Norge i det tolvte århundrede (Olrik og Ræder 1931, 367–520). I sin holdning er han meget imod Harald Gille og dennes slægt. Saxo fortæller bl.a., at ved Haralds ankomst var det som der kom et tordenvejr over det blomstrende land, og fra hans skød stammer hele den ufredens forbandelse over nordmændene. Og længere fremme — et godt stykke inde i Valdemar den Stores regeringstid — fremhæver Saxo i lignende vendinger, at Norge var hærget af alle de mange borgerkrige og sønderlidt af grumme volds mænd; landet var sin ødelæggelse nær. En af de implicerede parter i stridighederne kom til den danske konge for at bede om hjælp; og Saxo benytter denne lejlighed til at fortælle yderligere om Harald Irlænderen, alias Gille, og hans sønner. Kong Valdemar og Absalon foretager nu to krigstogter mod Norge, og det midt under den årelange kampagne

Theodoricus og Saxo samt *Kongespejlet* bedømmer således alle tre tiden efter 1130, som om forholdene i Norge var nærmest frygtelige. Og det må nok være denne kirkepolitiske vurdering, især hos Saxo, som har ført til betegnelsen borgerkrigstid. Theodoricus og Saxo ser begge denne tidsalder ud fra kong Sverris fjenders synsvinkel. Præsten, som blev konge og bekæmpede kirken, kaster lange skygger tilbage i tiden både på sin farfader og sine farbrødre og derved på hele den omhandlede periode. Derimod havde de historikere, som skildrede denne periode ud fra en politisk og økonomisk synsvinkel—Fagrskinnas forfatter og Snorri—en opfattelse stik modsat kirkens. I denne gennemgang af samtidens og den nærmeste eftertids syn på en bestemt tidsalder må vi som så ofte sande, at det skete afhænger af øjnene, som ser.

Uanset Fagrskinnas generelle kongecentrering og Snorris nok så neutrale vurderinger i denne sammenhæng, må det undre, at man inden for forskningen har tilsluttet sig Saxos opfattelse af denne periode i norsk historie som en langvarig borgerkrig. Allerede sidst i det nittende århundrede afløstes nationalstaten som ideal af den såkaldte enhedsstat; og et stærkt kongedømme blev vurderet positivt som en måde at nå dette mål på. Opretholdelsen af dette ideal må for os i tiden efter anden verdenskrig virke temmelig anakronistisk. Uden folkets frie valg af dets ledelse og uden en kollektiv selvforvaltning er det i dag vanskeligt for et folkeslag at få plads i det gode selskab i verdenssamfundet. Netop de norrøne kilder rummer værdifulde bidrag til belysning af udviklingen af det repræsentative demokrati inden for den vestlige verden (Einarsdóttir 1984). I norrøn historieskrivning findes der fra omkring det tolvte århundrede mere rigeligt med narrative skriftlige kilder, og vi får derved gode muligheder for at følge de fremgangsmåder og motiver, som på godt og ondt førte til de såkaldte historiske resultater. Geografisk var Norge delt i tre regioner, og i dette spredt befolkede land må det have været praktisk nok, at befolkningen i hver af disse havde et ikke for fjernt overhoved, som man desuden kunne vælge på lovformelig vis. I løbet af denne periode på omkring et halvt hundrede år blev der givetvis kæmpet, lige som både før og siden; men der var også lange fredsperioder ind imellem.

En anden faktor, som har bidraget til fastholdelsen af Saxos opfattelse af norsk historie i det tolvte århundrede, er vore dages urealistisk resultatorienterede forskningstradition. Ved siden af den klassiske naturvidenskabs kausalitetsprincip kende-

---

mod Venderne. Med en undertone af ærgrelse kommenterer Saxo, at havde den danske flåde været mere udholdende og kongen udvist større målbevidsthed, ville det uden tvivl være lykkedes at forene Norge med Danmarks rige—et velkendt mønster tilbage i historien. Når Saxo gør sig umage med at male denne tidsalder i Norges historie i så mørke farver, er en af årsagerne nok, at der tiltrængtes en forklaring på kongens og ærkebispens angreb på Norge, som førte til, at Erling jarl og kong Magnus måtte overdrage Sydnorge til den danske konges overhøjhed. Når Saxo længere fremme i sin fortælling kommer til Sverris tid som konge, præges hans fremstilling ensidigt af det kirkepolitiske aspekt og af ærkebiskop Absalons og dennes omgivers syn på norsk historie. I 1190'erne opholder den landflygtige norske ærkebiskop Erik sig i Lund, hvor han hver søndag i domkirken erklærer kong Sverrir hjemfalden til evig fortabelse. Absalons danske magtpolitik var sammenfaldende med den norske højgejstligheds kirkepolitik, og dette er baggrunden for Saxos historiesyn, hvad angår Norge i det tolvte århundrede.

tegnes vor tids historie- og samfundsforskning ved strukturalismens antitetiske konstruktioner, hvorved modsætninger skabes og tendenser forstærkes (Einarsdóttir 1992a, 415–16). Virkeligheden i al dens kompleksitet tenderer—ved sin forvandling til en statistisk præget normalitet—til at blive uvirkelig; og historikerens ønske om at møde fortiden bliver på denne måde et fjernere mål at nå.

Endnu en vanskelighed, når vi søger at indleve os i den verden, som kilderne til det tolvte århundrede præsenterer for os, er vor afstand til den tids mennesker. Dagens akademiker-historiker er typisk en bybo, med en allerede deraf følgende reduceret følelse af personlig identitet og rodfæstelse i tid og rum. De fleste af kongesagaens personer oplever vi som voldsomme, ja, undertiden uhyggeligt nærtagende og kamplystne. Bymenneskets fornuftsprægede anonymitet konfronteres her med æresbegreber, der alene eksisterer i tilknytning til det enkelte menneske (Einarsdóttir 1984).

Ovenstående betragtninger skulle gerne illustrere, at hvad kilderne fortæller deres læsere, i forbavsende høj grad afhænger af, hvad vi ønsker at læse ind i dem. Spørgsmålet er, om den tidsalder, som Theodoricus ikke ville berette om, nu også var så ulykkelig, som Saxo mener. Svaret beror imidlertid på os selv: Hylder vi et romersk inspireret arvekongedømme fremfor en vis grad af selvforvaltning, ja, så var det trettende århundrede en lykkeligere periode end det tolvte.

Theodoricus viser os, at tavshed er guld værd, når det gælder håndtering af en farlig samtid. Og gennem en tankeleg efterlever både Theodoricus og *Kongespejlets* forfatter til fulde et af arkivlovenes vigtigste grundprincipper: personværet. Theodoricus giver ofte indirekte sin mening til kende ved at isprænge sin tekst mindre afsnit fra klassiske latinske værker; og *Kongespejlets* forfatter opfører nærmest et skuespil med et galleri af personer fra norsk historie maskeret som skikkelser fra Det gamle testamente. Det andet vigtige grundprincip i arkivlovene—statens sikkerhed—tages der særlig godt vare på af Beda venerabilis, historieskrivningens fader for den germanske kulturkreds.

Som dreng kom Beda til klostret Yarrow, hvor han levede som munk lige til sin død i 735 i en ret høj alder. Umiddelbart ville man tro, at han bag klostrets mure kom til at leve afsondret fra verdens strid og kiv; men Walter Goffart (1988, 235–328) har gjort rede for, hvorledes Beda tog aktivt del i engelsk kirkepolitik og i forholdene generelt i fædrelandet Northumbria, en af heptarkiets stærkeste magter. Bedas sidste arbejde er storværket *Det engelske folks kirkehistorie*, som han skriver i årene 731–32. Han begynder sin fortælling med Caesars invasion af Britannien og fører den frem lige til ganske få år inden sin død. Hovedtemaet er kristningen af England. Da det øvrige samfund var en vigtig faktor derved, omfatter Bedas værk også den politiske historie for de forskellige kongeriger i England. Men jo nærmere Beda kommer sin egen tid, desto mere fåmælt bliver han om sekulære forhold. Kirkehistorien er dediceret den siddende konge af Northumbria, Ceolwulf, og det oplyses i indledningen, at værket er skrevet efter kongens ønske. Forinden anfører Beda, at han har sendt dette værk til kongen efter dennes ønske, så at kongen kunne læse det

og samtykke deri. Det hedder videre: Nu sender jeg bogen til Eder igen, så at den kan blive rettet yderligere til, og så at der bliver mulighed for at tænke mere over den, når lejlighed gives (Colgrave og Mynors 1969, 2). — Det vil jo sige, at Bedas kirkehistorie er blevet censureret af kong Ceolwulf. På mange punkter var kongens og munkens synspunkter sammenfaldende—det gælder således begge interesse i oprettelsen af Englands andet ærkebispesæde i York. I denne sag er Beda meget aktiv og engageret; men når vi kommer til hans beretning om de sidste knap to menneskealdre forud for værkets tilblivelse, har han det vanskeligere med, hvad han skal fortælle om north-umbriisk politik.

I næstsidste kapitel af kirkehistorien skriver Beda, at kong Osric af Northumbria døde i 729, efter at have været konge i elleve år, og at han inden sin død havde udnævnt Ceolwulf til sin efterfølger—han som var broder til Osrics forgænger på tronen, Coenred. Og det er, hvad Beda fortæller os om tronskiftet (Colgrave og Mynors 1969, 556–58). Men i den betydeligt senere *Angelsaksiske krønike* får vi ganske anderledes gjort rede for, hvorledes tingene gik for sig. I Parker-manuskriptet oplyses det (under nogen kronologisk forvirring), at Osric, konge af Northumbria, blev dræbt, og at Ceolwulf overtog kongemagten og havde den i otte år (Whitelock, Douglas og Tucker 1961, 28). To år senere blev kong Ceolwulf fjernet fra magten, men det lykkedes ham ret hurtigt at få den igen. Beda fortier mordet på Osric samt Ceolwulfs forjagelse og senere genindsættelse, men han skriver, at både begyndelsen og videreførelsen af Ceolwulfs styre indebar så megen alvorlig uro, at det er helt umuligt at vide, hvad man skal skrive om det eller hvad virkningerne vil blive. Og Beda afslutter sin redegørelse for tilstandene i Northumbria med, at der nu råder fred både udadtil og indadtil (Colgrave og Mynors 1969, 558–60).

Den nationalistiske Beda viger ganske bevidst uden om de mindre ærefulde tildragelser i fædrelandet; og han må tydeligvis tilpasse sin fortælling situationen i netop de par år, da han skrev sit livs storværk. Det gælder for ham om, at der ikke må falde den mindste skygge på staten Northumbria hverken i samtiden eller især i eftertiden.

Efter denne korte omtale af tre historikers reaktion, stillet over for opgaven at skildre deres samtid, kan man noget summarisk sige, at Theodoricus afstår fra at skrive om den, Beda skildrer kun udvalgte sider af Northumbrias historie, og hos Sturla bestemmer opdragsgiveren endda løbende, hvad der får lov at komme med i *Hákonarsaga*. Lidt firkantet kunne man sige, at Theodoricus ikke *vil* berette om sin samtid, Beda ikke rigtigt *tør*, og Sturla ikke *må*.

I indledningen til nærværende artikel blev det bemærket, at skriften som ny teknik først og fremmest blev benyttet til at nedtegne de mest forskelligartede praktiske ting; men med tiden forvandlede sådanne nedtegnelser til historiske kilder. Allerede i oldtiden opstod der samlinger af skriftlige nedtegnelser, arkiver. I det nordligere Europa var i middelalderen rejsekongedømmet en udbredt foreteelse, og sammen med dette fulgte skrivestueaktiviteten. Med fyrsternes udvidede magtbeføjelser blev arkiverne en slags personlig ejendom for disse. Nok har vi i Europa fået repræsentativt

demokrati; men de centrale forvaltninger bygger stadig til en vis grad på en tradition fra fyrstedømmernes tid, og der har derfor måttet lovgives om arkivernes afbenyttelse. I den vestlige verden er disse love ret universelle, og de to grundlæggende principper er personværet og statens sikkerhed (Noach 1992–93, 160–61). Disse to hensyn har været ret afgørende for den tidsgrænse, de forskellige stater har fastsat. Den nederste grænse for tilgængeligheden af ganske almindeligt materiale er en menneskealder (cirka tredive år); en anden grænse på et halvt hundrede år gælder vedrørende den offentlige sfære (Eriksen 1986, 1989); og når det drejer sig om de ganske få tilbageværende fyrstehuse, er grænsen helt op til hundrede år.

Fra forskningens side har der været et stort pres for at få lempet på arkivlovenes tidsgrænser, men med lidet held. Eksempelvis har en dansk historiker, som omkring 1990 ville skrive om Danmark og NATO i tiden 1949–61, ikke engang kunnet få dispensation fra 50-års regelen, hvorfor han har måttet grunde sit arbejde på især amerikanske dokumenter (Villaume 1994). De Forenede Stater, som fra grunden af er bygget op omkring et repræsentativt demokrati, har nemlig som hjørnesten i offentlige forvaltning loven: “Freedom of Information Act”, som fastslår borgernes principielle ret til at gøre brug af offentlige dokumenter. Denne lov har dog måttet strammes en del, ikke mindst efter at USA har påtaget sig en vis lederrolle i verdenspolitikken og har tilpasset sin lov til de to ovennævnte grundprincipper inden for arkivlovene (Paterson 1989). I Canada har udviklingen været meget på linje med USA's (Hayward 1989). Med de Forenede Staters oprindelse som et åbent samfund er strenge arkivlove mindre påkrævede dér end i Europa. Noget af en undtagelse her udgør Sverige med sin gamle tradition for parlamentarisme og deraf følgende temmelig åben offentlig forvaltning, hvilket nu efter landets indtræden i den Europæiske Union må tilpasses den mindre åbenhed i resten af fællesskabet.

Når en historiker vil indhente tilladelse til at skrive på grundlag af arkivmateriale inden udløbet af tidsgrænsen, sker det under opsyn af det pågældende arkivs forstander. Skulle vi i tankerne flytte Sturla og hans opgave at skrive *Hákonarsaga* frem til vor tid, så kunne dette næppe lade sig gøre for den sidste tredjedel af sagaen, hvor arkivmaterialet knap ville stå til disposition, end ikke ved dispensation til en historiker.

Samtidigheden kan med nogen ret sammenlignes med et fotografi, idet dette gengiver en situation autentisk og ikke er forfatterpræget som eksempelvis et maleri. Men baggrunden og helheden mangler; disse kvaliteter får samtidsfragmenterne først i eftertiden gennem samspillet mellem fortid og eftertid, eller når det skildrede i nogen grad er blevet underkastet historiens dom. Tager vi hovedeksemplet i nærværende artikel, *Hákonarsaga*, så ville denne saga, om den i stedet var skrevet i sønnesønnernes regeringstid, have kunnet give os et sandere billede af kong Håkon end det, som Magnus Lagabøter giver af sin fader under så stærk påvirkning fra sin egen kongegerning. Håkons sønnesønner var kommet ud over arkivlovenes tidsgrænse både for personværet og for statens sikkerhed, og den gamle konge havde kunnet opnå et omdømme og et eftermæle på sine egne præmisser.

At den samtidige historieskrivning kan indebære ulemper, har jeg forsøgt at illustrere i min afhandling "Sverrir—præst og konge" (1981). *Sverrissaga* er blevet til i to trin; dens første del er forfattet i Norge efter slaget ved Fimreiti, da Sverrir håber på et samarbejde med kirken, medens anden del er skrevet senere i Island. Jeg tror, at Sverrir ville have været gladere sidenhen, dersom han ikke havde ladet sin kamp for kronen skildre i sejrusrusen, men havde ventet med at lade sagaen skrive, til man nogenlunde vidste, hvorledes det hele sluttede.

I det foregående har jeg omtalt, hvorledes vor vesterlandske forsknings-tradition ret ensidigt har fokuseret på, at historiske kilder bør være skriftlige; og er de ydermere samtidige, så passerer de igennem kildekritikkens trange nåleøje uden store betænkeligheder. Et sådant kildemateriale er virkelig nyttigt; men det har betydelige svagheder, og disse har man næppe viet tilstrækkelig opmærksomhed. Modsvarende har man næppe anerkendt, at den kollektive memoria også har sine fordele; disse er blot andre end de skriftlige samtidskilders. Dels er den kollektive memoria ikke censureret ovenfra, og dels er den—når det gælder norrøn historieskrivning—opstået i et åbent samfund, hvor der i lov og ret ikke blev gjort forskel på privatretsligt og offentligretsligt.

Tidligere har jeg omtalt Sturla Þórðarsons samtidige Matthæus Parisiensis i klostret St. Albans. Han er af nogle blevet betegnet som sin tids "Times", og han havde stor frihed i udformningen af sit værk. I lighed med Snorri er han sin egen opdragsgiver og uafhængig af udefra kommende midler. Han er god ven med de fornemme i en forbavsende stor del af Europa, men desuagtet fremfører han i sin *Chronica majora* hyppigt kritik af både konger og paver. Under sine sidste år skrev han en sammenfattende fremstilling af sit store opus, og denne *Chronica minora* ville han skænke den engelske konge Henry III; men her ses det, at Matthæus ved selvcensur er meget tilbageholdende, når han skriver kritisk om kongen og de pågældende paver. Allerede i sin store krønike skriver han enkelte gange, at han ikke vil redegøre nærmere for en samtale eller udtalelse. Og samtidshistorikerens typiske dilemma udtrykker Matthæus, hvor han siger, at han ofte har vanskeligheder med at gøre de fornemme herrer tilpas, han skriver om, og samtidig gøre Gud tilfreds med det, han skriver (Luard 1872–84, 5:469–70). Noget mindre florumvundet udtrykker Sturla sig i *Magnúss saga lagabætis* i forbindelse med en detaljeret omtale af et møde i Sarpsborg i 1272 mellem den norske og den svenske konge. Her drøftede man sager af den største vigtighed; men Sturla tilføjer, at han ikke vil gøre disse til genstand for skriftlig nedtegnelse ("ok vóru þar margir merkiligir hlutir talaðir, þeir er vér ritum eigi" [Vigfússon 1887, 366]). Selv for den rutinerede samtidshistoriker kan skriften føles farlig, og dette har Sturla sikkert ofte erkendt i løbet af sit mangeårige virke som kongelig hofhistoriograf.

Bibliografi

- Aðalbjarnarson, Bjarni, udg. 1941–51. Snorri Sturluson, *Heimskringla*. 3 bind. Íslenzk fornrit 26–28. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag.
- Ahlers, Jens. 1987. *Die Welfen und die englischen Könige, 1165–1235*. Quellen und Darstellungen zur Geschichte Niedersachsens 102. Hildesheim: August Lax.
- Andersson, Theodore M. 1979. “Ari’s *konunga ævi* and the Earliest Accounts of Hákon jarl’s Death.” *Opuscula* 6:1–17. Bibliotheca Arnarnaganaeana 33. København: C. A. Reitzel.
- Bagge, Sverre. 1987. *The Political Thought of “The King’s Mirror”*. Mediaeval Scandinavia Supplements 3. Odense: Odense Univ. Press.
- . 1991. *Society and Politics in Snorri Sturluson’s “Heimskringla”*. Berkeley: Univ. of California Press.
- Barrow, Geoffrey Wallis Stuart. 1965. *Robert Bruce and the Community of the Realm of Scotland*. Berkeley: Univ. of California Press.
- Bjørge, Narve. 1967. “Om skriftlege kjelder for *Hákonar saga*.” *Historisk tidsskrift* (Oslo) 46: 185–229.
- . 1968. “Håkon Hákonssons ettermæle.” *Syn og segn* 74:240–49.
- . 1975. “Udenrigstjeneste: Norge.” I *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingetid til reformationstid* 19:243–47. København: Rosenkilde og Bagger.
- Bull, Edvard. 1931. “Håkon Hákonsson.” I *Norsk biografisk leksikon* 5:163–69. Oslo: Aschehoug.
- Colgrave, Bertram, og R. A. B. Mynors, udg. 1969. *Bede’s Ecclesiastical History of the English People*. Oxford Medieval Texts. Oxford: Clarendon Press.
- Donner, Gustav Adolf. 1929. *Kardinal Wilhelm von Sabina, Bischof von Modena 1222–1234, päpstlicher Legat in den nordischen Ländern († 1251)*. Commentationes humanarum litterarum 2.5. Helsingfors: Societas scientiarum Fennica.
- Einarsdóttir, Ólafía. 1964. *Studier i kronologisk metode i tidlig islandsk historieskrivning*. Bibliotheca historica Lundensis 13. [Lund]: Gleerup.
- . 1967. “Hvornår forfattedes sagaen om Magnus lagabøter?” *Historisk tidsskrift* (Oslo) 46:59–67.
- . 1968. “Om de to håndskrifter af *Sturlunga saga*.” *Arkiv för nordisk filologi* 83:44–80.
- . 1980. Anmeldelse af *Norges Historie*, red. Knut Mykland, bd. 1–3. *Historisk tidsskrift* (København) 80:116–26.
- . 1981. “Sverrir—præst og konge.” I *Middelalder, metode og medier: Festskrift til Niels Skyum-Nielsen på 60-årsdagen, den 17. oktober 1981*, red. Karsten Fledelius, Niels Lund og Herluf Nielsen, 67–93. København: Museum Tusulanum. Optrykt som nr. 6 i *Norske historikere i utvalg, med bidrag fra svenske, danske og islandske forskere*, red. Andreas Holmsen og Jarle Simensen, 126–41, 336–38. Oslo: Universitetsforlaget, 1983.
- . 1982. “Året 1164 for Magnus Erlingssons kroning.” *Gripla* 5:127–47.
- . 1984 “The Ancient Culture of Northern Europe: Teutonic Democracy.” *Balto-Scandia* 3. Tokyo: Waseda University.
- . 1985. “Om húsfreyjamyndighed i det gamle Island.” I *Fromhed og verdslighed i middelalder og renaissance: Festskrift til Telma Jexlev*, red. Ebba Waaben et al., 77–85. Odense: Odense universitetsforlag.
- . 1990. “Sigurd hjort og hans to børn i islandske kilder: En sagnhistorisk undersøgelse.” *Gripla* 7:267–301.

- . 1992a. Anmeldelse af Kirsten Hastrup, *Nature and Policy in Iceland 1400–1800: An Anthropological Analysis of History and Mentality*. *Historisk tidsskrift* (København) 92:407–18.
- . 1992b. “Skulis oprør og slaget ved Örlygsstaðir.” I *Kongsmenn og krossmenn: Festskrift til Grethe Authén Blom*, red. Steinar Supphellen, 91–113. Det kongelige norske videnskabernes selskabs skrifter 1. Trondheim: Tapir.
- Einarsson, Bjarni, udg. 1985. *Ágrip af Noregskonunga sögum. Fagrskinna—Nóregs konungatal*. Íslenzk fornrit 29. Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag.
- Eriksen, Knut Einar. 1986. “Kampen om arkivadgang.” *Historisk tidsskrift* (Oslo) 65:44–52.
- . 1989. “Hemmelighold i informationssamfunnet: Et norsk perspektiv på arkivpolitikken.” *Vandkunsten: Konflikt, politik & historie* (København) 1:34–52.
- Frank, Roberta. 1978. *Old Norse Court Poetry: The Dróttkvætt Stanza*. *Islandica* 42. Ithaca: Cornell Univ. Press.
- Gelsing, Bruce E. 1978–79. “Norwegian Jurisdiction over Lübeck: Background to an Unredeemed Offer.” *Medieval Scandinavia* 11:242–57.
- . 1981. “A Thirteenth-Century Norwegian-Castilian Alliance.” *Medievalia et humanistica*, n.s. 10:55–80.
- Goffart, Walter. 1988. *The Narrators of Barbarian History (A.D. 550–800): Jordanes, Gregory of Tours, Bede, and Paul the Deacon*. Princeton: Princeton Univ. Press.
- Gransden, Antonia. 1974. *Historical Writing in England c. 550–c. 1307*. London: Routledge & Kegan Paul.
- . 1975. “Propaganda in English Medieval Historiography.” *Journal of Medieval History* 1:363–81.
- Guðnason, Bjarni. 1977. “Theodoricus og íslenzkir sagnaritarar.” I *Sjötú ritgerðir helgaðar Jakobi Benediktssyni, 20 júlí 1977*, red. Einar G. Pétursson og Jónas Kristjánsson, 107–20. Rit 12. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar.
- Gunnes, Erik, udg. 1989. *Regesta Norvegica*. Bd. 1, 822–1263. Oslo: Kjeldeskriftfondet.
- Hardegen, Friedrich. 1905. *Imperialpolitik König Heinrichs II von England*. Heidelberger Abhandlungen zur mittleren und neueren Geschichte 12. Heidelberg: Carl Winter.
- Hastrup, Kirsten. 1985. *Culture and History in Medieval Iceland: An Anthropological Analysis of Structure and Change*. Oxford: Clarendon Press.
- Hauksson, Þorleifur, udg. 1972. *Árna saga biskups*. Rit 2. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar.
- Hayward, Robert J. 1989. “Canadas nye arkivordning.” *Vandkunsten: Konflikt, politik & historie* (København) 1:149–57.
- Helle, Knut. 1967. Anmeldelse av Einarsdóttir 1964. *Historisk tidsskrift* (Oslo) 46:68–73.
- . 1972. *Konge og gode menn i norsk riksstyning, ca. 1150–1319*. Bergen: Universitetsforlaget.
- Holm-Olsen, Ludvig. 1974. “Middelalderens litteratur i Norge.” I *Norges litteraturhistorie*, red. Edvard Beyer. Bd. 1, *Fra runene til norske selskab*, 19–342. Oslo: Cappelen.
- Indrebø, Gustav, udg. 1920. *Sverris saga, etter cod. AM 327 4º*. Kristiania: Jacob Dybwad.
- Jóhannesson, Jón. 1969. *Íslands historie i mellomalderen: Fristatstíða*, overs. Hallvard Magerøy. Oslo: Universitetsforlaget.
- Jóhannesson, Jón, Magnús Finnbogason og Kristján Eldjárn, udg. 1946. *Sturlunga saga*. 2 bd. Reykjavík: Sturlunguútgáfan.
- Jónsson, Finnur, udg. 1912–15. *Den norsk-islandske skjaldedigtning*. Bind B.1–2, *Rettet tekst*. København: Gyldendal.
- , udg. 1920. *Konungs skuggsjá. Speculum regale*. København: Gyldendal.

- Kinck, Hans E. [1922] 1982. "Storhetstid." I idem, *Samlede essays*, red. Edvard Beyer. Bd. 1, 323–402. Oslo: Aschehoug.
- Koht, Halvdan. 1924. "Skule jarl." *Historisk tidsskrift* (Oslo), 5. rk. 5:428–52.
- . 1927a. "Um kjeldegrunnlage for saga um Hákon Hákonsson." *Historisk tidsskrift* (Oslo), 5. rk. 6:16–30.
- . 1927b. "Um upphave til dei islenske annalane." *Historisk tidsskrift* (Oslo), 5. rk. 6:31–45.
- Lange, Gudrun. 1989. *Die Anfänge der isländisch-norwegischen Geschichtsschreibung*. Studia Islandica 47. Reykjavík: Háskóli Íslands.
- Luard, Henry Richards, udg. 1872–84. *Matthaei Parisiensis, monachi sancti Albani, chronica majora*. 7 bind. Rerum Britannicarum medii aevi scriptores 57.1–7. London: The Master of the Rolls.
- Lunden, Kåre. 1976. *Norges Historie*, red. Knut Mykland. Bd. 3, *Norge under Sverreætten, 1177–1319*. Oslo: Cappelen.
- Lustig, Richard I. 1978–79. "Some Views on Norwegian Foreign Service, 1217–1319." *Medieval Scandinavia* 11:212–40.
- Munch, Per Anders. 1858. *Det norske folks historie*. Fjerde del, bd. 1. Christiania: Christian Tønsberg.
- Noach, Johan Peter. 1992–93. "Arkivlovenes tilgængelighedsbestemmelser." *Arkiv: Tidsskrift for arkivforskning* 14:157–79.
- Olrik, Jørgen, og Hans Ræder, udg. 1931. *Saxonis gesta Danorum*. Bd. 1. København: Levin & Munksgaard.
- Paterson, Thomas G. 1989. "Tankekontrol og historieforskning." *Vandkunsten: Konflikt, politik & historie* (København) 1:138–48.
- Rathsack, Mogens. 1980. *Fuldaforfalskningerne: En retshistorisk analyse af klostret Fuldas pavelige privilegier, 751 – ca. 1158*. København: Juristforbundets Forlag.
- Schramm, Percy Ernst. 1930. "Die Ordines der mittelalterlichen Kaiserkrönung: Ein Beitrag zur Geschichte des Kaisertums." *Archiv für Urkundenforschung* (Berlin) 11:285–390.
- Smith, Eva. 1986. *Vidnebeviset: En vurdering af afhøringsmetoder og vidneforklaringer*. København: Juristforbundets Forlag.
- . 1987. "Bevisproblemer." *Nordic Journal of International Law* 56:151–61.
- . 1991. "Om genoptagelse af straffesager: Nogle bemærkninger til Rødseth-sagen." *Lov og rett* (Oslo) 1991, 378–81.
- Storm, Gustav, udg. 1880. *Theodrici monachi historia de antiquitate regum Norwagiensium*. In *Monumenta historica Norvegiae, latine conscripta*, 1–68. Kristiania: A.W. Brøgger.
- , udg. 1888. *Islandske annaler indtil 1578*. Christiania: Det norske historiske kildekrift-fond.
- Ulset, Tor. 1988. "Sturla Þórðarson og *Sverris saga*." I *Sturlustefna: Ráðstefna haldin á sjö alda ártíð Sturlu Þórðarsonar sagnaritara, 1984*, red. Guðrún Ása Grímsdóttir og Jónas Kristjánsson, 86–93. Rit 32. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar.
- Vaughan, Richard. 1958. *Matthew Paris*. Cambridge: Cambridge Univ. Press.
- Verein für Meklenburgische Geschichte und Alterthumskunde, udg. 1863. *Meklenburgisches Urkundenbuch*. Bd. 1, 786–1250. Schwerin: Stiller'sche Hofbuchhandlung.
- Vigfússon, Guðbrandur, udg. 1887. *Icelandic Sagas, and Other Historical Documents Relating to the Settlements and Descents of the Northmen on the British Isles*. Bd. 2, *Hakonar saga, and a Fragment of Magnus saga, with Appendices*. Rerum Britannicarum medii aevi scriptores 88.2. London: The Master of the Rolls.

- Villaume, Poul. 1994. *Allieret med forbehold: Danmark, NATO og den kolde krig: En studie i dansk sikkerhedspolitik, 1949–1961*. København: Eirene.
- Whitelock, Dorothy. 1952. "On the Commencement of the Year in the Saxon Chronicles." I *Two of the Saxon Chronicles Parallel*, red. John Earle og Charles Plummer. Bd. 2, *Introduction, Notes, and Index*, xi–xxivd. Annet oplag. Oxford: Clarendon Press.
- Whitelock, Dorothy, David C. Douglas og Susie I. Tucker, udg. 1961. *The Anglo-Saxon Chronicle: A Revised Translation*. London: Eyre and Spottiswoode.

Summary

In medieval European historiography, the West Nordic corpus occupies a unique position since much of its source material had derived through a long stage of oral tradition. Here the composition of contemporary sagas began near the turn of the thirteenth century. King Hákon Hákonarson's saga was written around 1265, and in this article the final third of the saga, covering the years 1240–1264, is examined in order to shed light on the source value of the contemporary sagas. Special West Nordic traits of *Hákonarsaga* include its chronological construction and the skaldic verse interspersed in the prose. The saga also has foreign models in English and French royal chronicles. What is quite new about the work is that its composition took place under the ongoing censorship of Magnús lagabœtir, at whose behest it was written by Sturla Þórðarson. *Hákonarsaga* is also the first West Nordic work to draw extensively on documentary material. For this reason, among others, the saga seems to have acquired among modern historians a status approaching that of a primary source, cited frequently but studied relatively little.

The saga's portrayal of the main character, King Hákon, is strangely opaque. Hákon's son, King Magnús, was imbued with a new ethic, well known from *Konungs skuggsjá* [The king's mirror], according to which the ideal for a sovereign is to be a *rex justus* and guardian of the peace. Hákon, on the other hand, was a warrior-king like so many of his predecessors, and when Magnús tries to present his father's kingship as a reflection of his own reign, the image of Hákon that results is unintentionally contradictory. This is where Sturla's poems enter as an important supplement to the prose text. Freed from the constraints of prose, Sturla came closer to the real state of affairs: here Hákon appears as the great commander-in-chief with a militant and ambitious foreign policy.

King Hákon is often accused of having been led by vanity; however, the English work *Chronica majora* by Matthew Paris shows in several ways that, on the contrary, he was a shrewd practitioner of realpolitik. Matthew Paris's statement in this work that Hákon was offered the imperial crown by the pope is rendered plausible also by several external circumstances, such as the pope's weakened position in exile and the church's dethronement of Frederick II as emperor. Had Hákon accepted the imperial crown, territory newly acquired by Henry the Lion, which on his fall had accrued to the empire, would have come under Hákon's authority. The long-standing friendship between Frederick II and Hákon withstood this test: Hákon was rewarded with the offer of jurisdiction over Lübeck. But shortly afterward the emperor died, and his son declined to uphold the agreement with the Norse king. In this article an explanation is also advanced for King Hákon's conspicuous initiative in establishing diplomatic relations with Spain at the highest level: the king of Castile, whose maternal grandmother was a Hohenstaufen, aspired to the imperial throne and thus could have contributed to the realization of Hákon's frustrated hopes in North Germany.

I argue here that information in *Chronica majora* regarding large sums of money which Hákon was obliged to pay to the pope for his coronation is reliable—in the saga it is flatly denied that the king would have paid the church for his crown. In a well-known passage in *Hákonarsaga*, Cardinal William of Sabina is portrayed expressing the view that Iceland's form of government without a king is unnatural and inappropriate. This account is rejected in the article and explained as a construct derived from Magnús lagabœtir's peace policy.

When other sources are consulted, such as William of Sabina and Matthew Paris, trust in *Hákonarsaga* begins to crack. There are many omissions in the saga, and misrepresentations as well. *Hákonarsaga* places strong emphasis on the outward course of events, and the presentation is saturated with facts. This has suited our Western research tradition, in which truth value is ascribed only to well-established facts. I argue against this narrow view of history, stressing that facts acquire meaning only through our interpretation of them; in the final analysis such interpretations are a reflection of our own society and thus social constructs. This relativity in history has a certain parallel in the natural sciences. To shed light on socially conditioned relativity in historical research, different appraisals of the period 1130–1177 in Norwegian history are discussed in the article. Men of the church such as Theodoricus, Saxo, and the author of *Konungskuggsjá* regard this period as a time of dreadful discord, whereas the kings' sagas in Fagrskinna and *Heimskringla* characterize the same period as peaceful and prosperous. Thus what is seen here depends, as so often, on the eyes of the beholder.

Hákonarsaga leads up to a point in time just prior to its composition, which is based to a large extent on eyewitness reports. The consequences of this proximity in time between the depicted events and the writing of the saga are explored here, and by way of illustration two works are introduced which originated under conditions comparable to *Hákonarsaga*, namely *Historia de antiquitate regum Norwagiensium*, written by the monk Theodoricus in Trondheim at the end of the twelfth century, and *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*, written in Northumbria in the early eighth century by the monastic polymath Bede. Each author had a principal who censored his work and determined what was to be included. When examined in the light of modern Western archival laws, the three works are seen to observe these laws' basic principles: protection of the individual and state security. The hypothetical question is raised, What would it be like for Sturla Þórðarson to compose a work of *Hákonar saga*'s temporal scope in our own society? The answer is, it simply could not be done. The consequences of proximity in time for the writing of history are the same today as in the Middle Ages. Also, some general considerations are adduced about how historical tradition functioned before and after the advent of writing; clearly, as comments by Sturla and Matthew indicate, writing can be dangerous if it is not handled cautiously and critically. Before people had writing at their disposal, remembrance of the past was preserved collectively, and this oral tradition was primarily a reflection of society itself. On the other hand, writing made individual portrayal of the past and present much easier, but the written compositions were often restricted through censorship exercised by secular and ecclesiastical authorities.

The main point of this article is that the contemporary saga is far more impaired with regard to its sources than researchers have previously recognized. At the same time, scholars seem to have undervalued some essential advantages of collective memory, namely that it is not censored from above, while on the other hand it is protected to a certain degree from falsification precisely by the inherent collective consensus. In the case of West Nordic historiography, the collective memory originated in an open society, in which—*de jure* and *de facto*—no distinction was drawn between the public and the private sphere.